

Melkveehouderij

Praktijkcijfers 2

10

Strategie en cijfers

Strategische plannen getoetst aan de werkelijkheid
Trends en cijfers 1997 - 2002

PRAKTIJKCIJFERS 2

STRATEGIE EN CIJFERS

Praktijkcijfers boekt resultaat

Praktijkcijfers 2

Strategie en cijfers

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting	6
1. Inleiding	11
2. Terugblik op aanpak en plannen	12
2.1 Inleiding	12
2.2 Evaluatie van de aanpak "De ondernemer centraal in mineralenmanagement"	12
2.3 De gemaakte plannen	13
2.4 Oordeel deelnemers Praktijkcijfers over haalbaarheid van normen	21
2.5 Discussie en conclusies	21
2.6 Negen melkveehouders blikken terug	23
3. Trendanalyse melkveebedrijven Praktijkcijfers 1997-2002	48
3.1 Inleiding	48
3.2 Ontwikkeling bedrijfsopzet	48
3.3 Ontwikkeling bedrijfsvoering	49
3.4 Ontwikkeling bedrijfsresultaat: mineralenoverschotten en saldo	53
3.5 Vergelijking met andere groepen melkvee- bedrijven en groepsindelingen op bedrijfskenmerken.	58
3.6 Conclusies trendanalyse	64
Literatuur	65
Bijlage 1: Enquête en resultaten evaluatie strategievorming	66

Resultaten melkvee 2002

In opdracht van Praktijkcijfers 2 uitgevoerd door LEI

Auteurs:

A.C.G. Beldman, LEI
G.J. Doornewaard, LEI
N.C. Tomson, LEI
C.H.G. Daatselaar, LEI

Juni 2003

Uitgave

Praktijkcijfers 2
Postbus 77, 3730 AB De Bilt
e-mail: post@praktijkcijfers.nl
www.praktijkcijfers.nl

Vormgeving & realisatie

Vandermeer visuele communicatie, Culemborg

Voorwoord

De melkvee deelnemers aan *Praktijkcijfers* hebben grote vorderingen geboekt bij het terugdringen van de mineralenoverschotten op hun bedrijf. De trendanalyse 1997 tot en met 2002 laat dat heel duidelijk zien. In dit boekje leest u de belangrijkste resultaten.

Eén van de succesfactoren die hieraan ten grondslag ligt is, naast natuurlijk de ondernemer zelf, de gekozen werkwijze om de ondernemer centraal te stellen. De deelnemers hebben namelijk zelf de strategie voor hun bedrijf vastgesteld, waarmee ze aan het einde van *Praktijkcijfers* wilden voldoen aan de Minasverliesnormen en ook het bedrijfseconomisch resultaat op niveau wilden houden.

In dit boekje worden de doelen uit de plannen van de deelnemers vergeleken met de eind 2002 gerealiseerde kengetallen. Daarmee is de cirkel van strategie tot resultaat rond en kan op basis van deze resultaten een nieuwe strategie voor de komende jaren gemaakt worden.

De 9 melkvee deelnemers uit boekje 3 van de serie *Praktijkcijfers* *boekje resultaat* kijken terug naar de manier waarop hun plannen tot stand zijn gekomen en vertellen welke doelen zij hebben bereikt, of juist niet hebben bereikt. Deze ingrediënten maken ook dit boekje erg interessant voor u om te lezen.

Ik wil de medewerkers van het LEI, Alfons Beldman, Gerben Doornewaard, Niels Tomson en Co Daatselaar heel hartelijk bedanken voor hun grote bijdrage aan *Praktijkcijfers* in het algemeen en aan dit boekje in het bijzonder. De *spelsimulatie melkvee* van het LEI heeft bewezen een goed instrument te zijn waarmee melkveehouders voor hun bedrijf de strategie waarin zij vertrouwen hebben kunnen vaststellen. De medewerkers van het LEI hebben bewezen een wetenschappelijk verantwoorde wijze van werken te combineren met een praktijkgerichte communicatie. Een aanbeveling voor elk project.

Graag bedank ik Ronald Sol die, voor zijn afstudeeropdracht aan de hogeschool InHolland (Delft), veel informatie verwerkt heeft om een goede analyse mogelijk te maken.

De deelnemers aan *Praktijkcijfers* hebben door een zeer nauwkeurige registratie gezorgd voor erg betrouwbare gegevens. De accurate verwerking van deze gegevens door de accountants en met name Henk van Dijk van de GIBO-groep hebben bijgedragen aan de hoge kwaliteit van de dataset. *Praktijkcijfers* is hen daar zeer erkentelijk voor.

Ik wens u veel leesplezier.

Maarten Vrolijk
Projectleider *Praktijkcijfers* 2

Samenvatting

Verbeteren van het mineralenmanagement en het versterken van de positie van de deelnemers als agrarisch ondernemer zijn doelstellingen van Praktijkcijfers 2. In deze rapportage wordt teruggekeken op de gevolgde werkwijze, de gemaakte plannen en de ontwikkeling die de bedrijven vanaf de start van het project in 1997 tot en met 2002 hebben doorgemaakt.

Aanpak Praktijkcijfers 2

In Praktijkcijfers 2 heeft elke melkveehouder vanuit zijn eigen bedrijfs-situatie en vanuit zijn eigen missie en doelstellingen een plan voor zijn bedrijf gemaakt. Hierbij werd gebruik gemaakt van de *spelsimulatie melkvee*. Met dit programma kon de ondernemer zelf de consequenties van maatregelen doorrekenen om zo tot een passende strategie te komen. Uit de aan het eind van het project uitgevoerde evaluatie blijkt dat de ondernemers zeer positief zijn over deze aanpak. 94% van de deelnemers is het eens met de stelling "een sterk punt van de aanpak is het feit dat de ondernemer begint met het formuleren van de eigen missie en doelstellingen".

Sommige ondernemers geven hierbij wel aan dat de kennis die men in

Praktijkcijfers 1 had opgedaan rond bemesting en voeding belangrijk was om een goede invulling te kunnen geven aan de manier van werken in Praktijkcijfers 2. Het werken in groepen ondernemers wordt als erg belangrijk ervaren. De ondernemers vinden de interactie met (kritische) collega's en met (kritische) begeleiders erg belangrijk. Veel deelnemers geven aan dat ze graag met Praktijkcijfers door willen gaan, waarbij verschillende thema's mogelijk zijn. Het netwerk op zich heeft dus blijkbaar al waarde genoeg. In gesprekken geven veel ondernemers aan dat ze door deelname aan het project meer zelfvertrouwen hebben gekregen. Ze schrikken minder snel van nieuwe ontwikkelingen en hebben meer het vertrouwen dat

ze zelf in staat zijn om op deze ontwikkelingen in te spelen. Dit was ook een belangrijke doelstelling van de gekozen werkwijze.

De gemaakte plannen

In 2000 hebben de deelnemers een plan gemaakt met behulp van de *spelsimulatie melkvee*. De basisgegevens kwamen uit 1999, het plan werd gemaakt voor 2003. In feite kan daarom op basis van de situatie eind 2002 alleen een tussenstand worden gegeven. In tabel 1 zijn enkele kengetallen van de bedrijven weergegeven. De groei van de bedrijven, zowel in quatum als in grond verloopt sneller dan gepland. Bijna 80% van de bedrijven geeft aan dat ze verwachten in 2003 minimaal de geplande bedrijfs-

melkproductie te zullen realiseren. De bedrijven intensiveren tot dusver niet, terwijl dat wel gepland was. De snelle groei gaat niet ten koste van het stikstofoverschot. In 2002 zitten de bedrijven gemiddeld zelfs verder onder de eindnorm voor stikstof dan in hun plannen.

De mineralenwinst wordt vooral geboekt aan de bemestingskant. Het lukt daarentegen niet om de krachtvoergif te verlagen. 86% van de deelnemers verwacht daadwerkelijk aan de stikstofeindnorm te gaan voldoen en 87% aan de fosfaateindnorm.

Haalbaarheid van de normen volgens de deelnemers

Een groot deel (85-90%) van de bedrijven denkt aan de eindnorm voor stikstof- of fosfaat te kunnen voldoen. Wel verschillen de meningen over hoe eenvoudig het is om de eindnormen op het eigen bedrijf te halen. Ongeveer een derde deel van de deelnemers geeft aan dat de normen moeilijk tot zeer moeilijk haalbaar zijn. Dit oordeel in combinatie met het grote percentage dat wel verwacht de normen te gaan halen geeft aan dat het halen van deze normen een behoorlijk inspanning vraagt. Men maakt zich vooral zorgen

over de graslandopbrengsten, die komen nu echt onder druk te staan.

Resultaten 1997-2002

De bedrijven zijn flink gegroeid in quatum en grondoppervlak (tabel 2). De melkproductie per hectare voedergewassen is iets toegenomen. Er zijn forse veranderingen in het graslandmanagement doorgevoerd. De stikstofkunstmestgift is aanzienlijk verlaagd. De beweiding is beperkt. De krachtvoergif per koe is nauwelijks

gewijzigd. Het stikstofoverschot is sterk verlaagd. Het saldo is licht gedaald. Uit de analyse blijkt dat de forse verlagings van de stikstof-kunstmestgift (44%) niet heeft geleid tot een sterke daling van de netto voerproductie (3,5%). Dit wijst op een duidelijke verbetering van de efficiëntie.

De veranderingen hebben geleid tot een sterke daling van het stikstofoverschot per hectare (figuur 1). Op bedrijfsniveau is het overschot

Tabel 1: Kengetallen uitgangssituatie, geplande verandering voor 2003 en situatie in 2002 (146 bedrijven)

	Uitgangs-situatie in 1999	Verandering gepland voor 2003	Verandering gerealiseerd in 2002	Situatie in 2002
Grond (ha)	41,8	+1,7	+5,9	47,7
Melkproductie bedrijf (kg)	556.962	+65.229	+71.913	628.875
Intensiviteit (kg melk/ha)	14.311	+965	+46	14.357
N-niveau grasland (kg)	343	-53	-63	280
Krachtvoer per koe incl. bijproducten (kg)	2.492	-113	+37	2.529
Overschrijding N-eindnorm (kg/ha)	70	-75	-81	-11
Overschrijding P ₂ O ₅ -eindnorm (kg/ha)	1,6	-10,7	-5,1	-3,6

Tabel 2: Ontwikkeling bedrijfsstructuur, bedrijfsvoering en bedrijfsresultaat deelnemers Praktijkcijfers 1997-2002 (91 bedrijven).

	1997	2002	Vershil '02-'97	Vershil '02-'97 (%)
Cultuurgrond (ha)	41,0	48,8	+7,8	+19
Bedrijfsmelkproductie (kg)	517967	642.096	+124.129	+24
Melkkoeien	66,0	79,6	+13,6	+21
Intensiviteit (kg melk/ha voederopp.)	13.251	13.762	+511	+4
N kunstmest grasland (kg/ha)	289	163	-126	-44
Netto weidedagen melkkoeien	133	96	-37	-28
Mengvoer incl. bijpr. (kg per melkkoe)	2.494	2.510	+16	+1
Stikstof-overschot (kg/ha)	266	179	-87	-33
Haalt eindnorm N (%)	14	54	+40	
Fosfaatoverschot (kg/ha)	36	31	-5	-13
Haalt eindnorm fosfaat (%)	69	70	+1	
Saldo melkvee (Euro per 100 kg melk)	29,17	27,93	-1,24	-4
Saldo bedrijf (Euro per 100 kg melk)	30,40	28,36	-2,04	-7

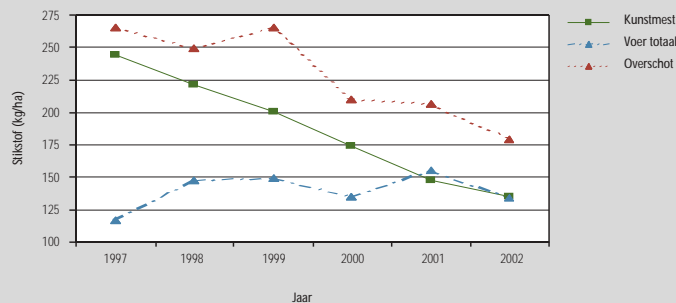
gemiddeld gedaald met 2.170 kg N ondanks een uitbreiding van de bedrijfsmelkproductie met bijna 125.000 kg. Het stikstofoverschot per 1.000 kg geproduceerde melk is met ruim 1/3 gedaald van 21 kilogram in 1997 tot ruim 13,5 kg in 2002. Het percentage bedrijven dat onder de eindnorm voor stikstof komt is toegenomen van 14 naar 54 procent. Voor fosfaat is het percentage gelijk gebleven. De beschikbare economische gegevens beperken zich tot het saldo. Uit deze gegevens blijkt dat het saldo meer wordt beïnvloed door prijsfluctuaties (omzet en aanwas, voer, melk-

opbrengst) dan direct door mineralenmanagement. Direct effect is zichtbaar in lagere gewaskosten (door lager kunstmestverbruik). Indirect is er wel een effect van het mineralenmanagement. Door de verbetering van het management heeft de sterke daling van de kunstmestgift niet geleid tot hogere voeraankopen en hogere voerkosten.

De spreiding in stikstofoverschotten is nog steeds behoorlijk groot, dat wil zeggen dat bij bedrijven met dezelfde melkproductie per hectare nog steeds grote verschillen in stikstofoverschot

voorkomen. Het stikstofoverschot is over de hele linie, onafhankelijk van de melkproductie per hectare, gedaald. Bedrijven in de regio Noord groeien het snelst, zowel in totale melkproductie als in oppervlakte. De bedrijven waren in de uitgangssituatie ook al het grootst. De bedrijven groeien qua intensiviteit naar elkaar toe: voor de meeste grondsoorten richting 14.000 tot 14.500 kg per hectare. Veenbedrijven zitten lager. Er is een duidelijk verband aanwezig tussen overschotten in opeenvolgende jaren.

Figuur 1: Verbruik stikstof uit kunstmest, stikstof uit voer en stikstofoverschot deelnemers Praktijkcijfers 1997-2002 (kg per hectare cultuurgrond)

Conclusies

- De deelnemers onderschrijven de gevolgde werkwijze in Praktijkcijfers 2: de ondernemer centraal. Door te werken vanuit de missie en doelstellingen van de ondernemer is hij/zij zelf aan zet. Dit werkt motiverend. Praktijkcijfers laat zien dat de aanpak tot goede resultaten heeft geleid. De ondernemers geven aan dat ze meer vertrouwen hebben gekregen en beter in staat zijn om in te spelen op veranderende omstandigheden.
- De ontwikkeling van de bedrijven is gemiddeld volgens plan verlopen. In 2002 zijn de bedrijven gemiddeld genomen meer gegroeid in quotum en grond dan gepland. Ruim de helft van de bedrijven produceert in 2002 meer melk dan gepland voor 2003. 80% van de bedrijven verwacht in 2003 de geplande productie daadwerkelijk te realiseren. Bij grond zal uitbreiding zeker niet altijd gerealiseerd zijn door aankoop, maar kan er ook sprake zijn van bijvoorbeeld (losse) pacht.

- Het stikstofoverschot van de deelnemers is in de periode 1997-2002 met 87 kg per hectare gedaald. Ook het fosfaatoverschot is 5 kg verlaagd. Ook op bedrijfsniveau is een daling van het overschot gerealiseerd, ondanks een behoorlijke uitbreiding in melkproductie. De deelnemers van Praktijkcijfers laten zien dat het mogelijk is om groei (in bedrijfsmelkproductie) te combineren met een afname van de milieubelasting (lager stikstofoverschot).
- Mineralenwinst wordt met name gerealiseerd door het verlagen van de kunstmestgift. De winst wordt niet bereikt door extra mestafvoer. Ook de lagere jongveebezetting en het verminderen van de beweiding dragen bij aan het terugdringen van de verliezen. Het lukt gemiddeld genomen niet om de krachtvoergift te verlagen.

- Het saldo is gedaald, maar dit is meer het gevolg van prijsfluctuaties dan van mineralenmanagement. Mineralenmanagement heeft geleid tot een daling van de gewaskosten. Verbetering van het management heeft voorkomen dat de sterke daling van de kunstmestgift heeft geleid tot een (sterke) stijging van de voerkosten.
- De overgrote meerderheid van de deelnemers verwacht te kunnen voldoen aan de eindnormen. Hiervoor is wel een behoorlijke inspanning nodig. Een derde deel van de bedrijven vindt de normen moeilijk tot zeer moeilijk haalbaar.

1. Inleiding

De primaire doelstelling van Praktijkcijfers 2 was: deelnemers gaan aan de slag met het verbeteren van het mineralenmanagement met behoud van bedrijfseconomisch resultaat. Het versterken van de positie van de deelnemers als agrarisch ondernemer speelde hierbij een belangrijke rol. De aanpak die is gekozen droeg de titel "De ondernemer centraal in mineralenmanagement". De aanpak is vormgegeven door het LEI, de projectorganisatie en de deelnemers van Praktijkcijfers 2. Lag in Praktijkcijfers 1 (1997-1999) de nadruk vooral op het opvolgen van de voedings- en bemestingsadviezen, in Praktijkcijfers 2 ging het dus vooral om de ondernemer en zijn strategie. Elke ondernemer heeft bij de start van het project vanuit zijn eigen missie en doelstellingen een plan voor zijn bedrijf gemaakt. De werkwijze en de gemaakte plannen zijn gepubliceerd in boekje 2 uit de serie *Praktijkcijfers boek resultaat* (Beldman, 2002), in boekje 3 uit de serie werd 'ingezoomd' op 9 bedrijven (Tomson, 2002).

In hoofdstuk 2 van dit boekje wordt teruggeblikt op de manier van werken en op de gemaakte plannen. In paragraaf 2.1 tot en met 2.5 gebeurt dit voor de hele groep, in paragraaf 2.6 bekijken de negen melkveehouders uit boekje 3 terug. Wat is er terechtgekomen van de uitgezette strategie? Wat hebben ze van het project geleerd? Wat is hun toekomstvisie? Op de cd-rom bij dit boekje ziet en hoort u de verhalen van vier van de negen melkveehouders.

Hoofdstuk 3 geeft een overzicht van de cijfers van 1997 tot en met 2002. De gepresenteerde mineralen- en bedrijfseconomische resultaten geven duidelijk aan welke ontwikkelingen de melkveebedrijven van Praktijkcijfers hebben doorgemaakt.

2. Terugblik op aanpak en plannen

2.1 Inleiding

In het project Praktijkcijfers is veel aandacht geschonken aan het proces, aan de manier van werken. Het ligt dan ook voor de hand om hier bij het terugblikken aandacht aan te besteden. De evaluatie van de manier van werken en de gemaakte plannen is gebeurd op basis van de resultaten van een korte enquête die aan de deelnemers is voorgelegd en op basis van een globale vergelijking van de gemaakte plannen in 2000 en de werkelijke situatie op het bedrijf eind 2002. De *spelsimulatie melkvee* is al eerder geëvalueerd in een onderzoek van Agro Management Tools (Kuiper, 2002).

De plannen die in 2000 met behulp van de spelsimulatie zijn opgesteld waren gemaakt voor het jaar 2003, het jaar waarin de eindnormen van Minas ingevoerd worden. Omdat 2002 het laatste projectjaar van Praktijkcijfers is kan het plan alleen worden vergeleken met de werkelijke situatie eind 2002. In

feite gaat het dan over een soort tussenstand. Om dit te ondervangen is in de enquête ook gevraagd hoever de deelnemers in 2003 zullen zijn in vergelijking tot het plan.

In de enquête is aan de deelnemers gevraagd in hoeverre ze de haalbaarheid van de stikstof-eindnorm en de fosfaat-eindnorm makkelijk dan wel moeilijk vonden op hun eigen bedrijf.

Voor in totaal 146 bedrijven waren zowel het plan als de resultaten in 2002 beschikbaar. De enquête is ingevuld door 113 deelnemers.

2.2 Evaluatie van de aanpak "De ondernemer centraal in mineralenmanagement"

In het deel van de enquête dat betrekking had op de aanpak waren 10 stellingen opgenomen. Aan de ondernemers werd gevraagd om aan te geven in hoeverre ze het met deze stellingen

eens waren. In tabel 2.1 staan enkele stellingen. De enquête en de resultaten staan in bijlage 1.

Deelnemers hebben de gevolgde aanpak over het algemeen als bijzonder positief ervaren. Met name het feit dat de ondernemer zelf de eigen missie en doelstellingen vaststelt, zelf verantwoordelijk is en zodoende zelf bewust betrokken is bij het maken van keuzes wordt door de deelnemers gewaardeerd. Ook het feit dat er met eigen bedrijfsgegevens werd gewerkt is als erg positief ervaren. Het merendeel zou dan ook wel vaker gebruik willen maken van deze werkwijze en raadt collega's dezelfde aanpak aan. Een groot deel van de deelnemers vindt de aanpak een belangrijke en goede manier van planvorming die zij ook op andere terreinen (dan mineralen) denkt te kunnen toepassen.

Door verschillende deelnemers wordt opgemerkt dat plannen in de loop der tijd wijzigen. Verder blijkt dat de deelnemers een herkenbare uitgangssituatie van het bedrijf in de spelsimulatie erg belangrijk vinden. Het is belangrijk om voldoende aandacht te besteden aan een correcte invoersat van eigen bedrijfsgegevens voor de spelsimulatie.

2.3 De gemaakte plannen

De plannen zijn in 2000 gemaakt, met de gegevens van 1999 als uitgangssituatie. De gemaakte plannen worden vergeleken met het resultaat van 2002. Zoals in de inleiding al is aangegeven zijn de plannen in werkelijkheid voor 2003 gemaakt. Dit betekent dat in feite een tussenstand wordt weergegeven. Door middel van een enquête is de deelnemers gevraagd naar de situatie in 2003. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de structuur van de bedrijven, de bedrijfsvoering en de mineralenoverschotten. De getoonde cijfers hebben steeds

betrekking op het hele bedrijf inclusief eventueel aanwezige tweede takken. Per onderdeel wordt eerst het resultaat met plan vergeleken. Vervolgens wordt een nadere toelichting gegeven op de achtergrond van de verschillen of op de verwachte situatie in 2003 op basis van gegevens uit de enquête.

Structuur

In tabel 2.2 zijn diverse structuurkenmerken weergegeven, zowel voor de uitgangssituatie, voor het plan, als voor de werkelijke situatie in 2002. De bedrijven waren van plan om slechts beperkt te groeien in bedrijfsoppervlakte, dit is duidelijk meer geworden. De toename in bedrijfsmelkproductie die voor 2003 was gepland is in 2002 al ruimschoots gehaald. Gemiddeld was men van plan met 16.000 kg per jaar te groeien, dit is ruim 23.000 kg geworden. Doordat de toename in oppervlakte duidelijk groter was dan gepland zijn de bedrijven (in kg melk per hectare) niet intensiever geworden.

Het areaal snijmais is wel wat toegenomen, maar relatief gezien minder dan in het plan. Vanwege de sterke uitbreiding van de totale bedrijfsoppervlakte wordt dit nog versterkt. De afname van de jongveebezetting ligt gemiddeld op koers, evenals de toename van de melkproductie per koe.

In figuur 2.1 is zichtbaar dat het grootste deel van de bedrijven niet van plan was om de bedrijfsoppervlakte aan te passen. In de praktijk is dit in veel gevallen wel gebeurd.

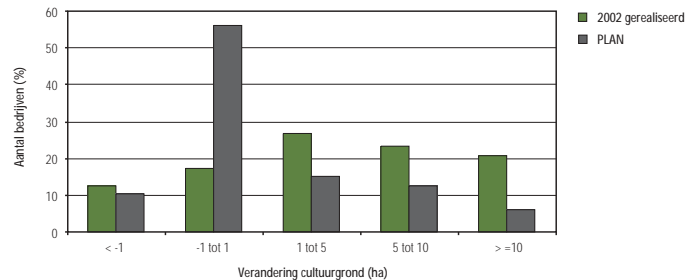
Tabel 2.1: Enkele van de voorgelegde stellingen en gemiddelde beoordelingen deelnemers Praktijkcijfers omtrent aanpak "De ondernemer centraal in mineralenmanagement"

Stellingen	Antwoorden
Een sterk punt van de aanpak is het feit dat de ondernemer begint met het formuleren van de eigen missie en doelstellingen.	<i>Helemaal mee eens / Mee eens</i>
Elk jaar heb ik gekeken hoe ik ervoor sta ten opzichte van het plan voor 2003.	<i>Neutraal</i>
Ik vind deze aanpak een belangrijke en goede manier van planvorming, die ik ook op andere terreinen (dan mineralen) kan toepassen.	<i>Mee eens</i>
Het plan op hoofdlijnen geeft mij voldoende 'houvast' voor de toekomst. Aan meer gedetailleerde plannen heb ik geen behoefte.	<i>Mee eens / Neutraal</i>
Het feit dat het plan vanuit de eigen bedrijfssituatie en op basis van eigen resultaten is gemaakt ervaar ik als positief.	<i>Helemaal mee eens / Mee eens</i>

Tabel 2.2: Structuurkenmerken uitgangssituatie (1999), huidig (2002), geplande en gerealiseerde verandering (146 bedrijven).

	Uitgangs- situatie in 1999	Verandering gepland voor 2003	Verandering gerealiseerd in 2002	Situatie in 2002	Verschil werkelijk '02 en plan '03
Grond (ha)	41,8	+1,7	+5,9	47,7	+4,2
Mais (ha)	7,8	+1,2	+0,6	8,4	-0,6
Bedrijfsmelkproductie (kg melk)	556.962	+65.229	+71.913	628.875	+5.229
Aantal melkkoeien	70	+6	+7	77	+1
Jongvee (stuks/10 mk)	8,4	-1,4	-1,1	7,3	+0,3
Toename melkproductie (kg/koe)	7990	+213	+161	8.151	-52
Intensiviteit (kg melk/ha)	14.311	+965	+46	14.357	-919

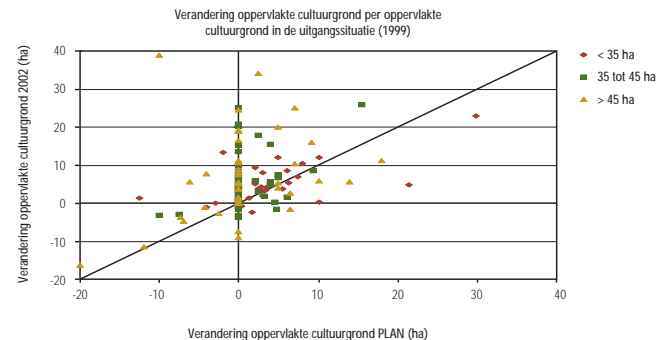
Figuur 2.1: Verandering oppervlakte cultuurgrond, gerealiseerd in 2002 en volgens het gemaakte plan

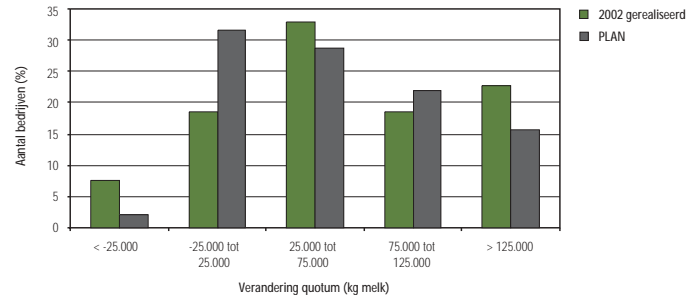
In figuur 2.2 is de geplande verandering van de oppervlakte uitgezet tegen de gerealiseerde verandering van de oppervlakte in 2002. De diagonaal lijn is de lijn waarop de gerealiseerde verandering overeenkomt met de geplande verandering. Duidelijk zichtbaar is dat veel bedrijven boven de diagonaal lijn liggen en dus meer in oppervlakte zijn gegroeid dan gepland. Ook zijn op de verticale as vele bedrijven zichtbaar die niet van plan waren om in oppervlakte te veranderen, maar waar zich toch soms grote wijzigingen hebben voorgedaan. Het lijkt erop dat vooral de grote bedrijven meer in oppervlakte zijn gegroeid dan gepland. In de enquête wordt vrijwel geen toelichting gegeven op de afwijking van het plan.

Een enkele keer wordt een te hoge grondprijs als reden aangegeven om geen grond te kopen. Tijdens groepsbijeenkomsten bleek dat in vrij veel gevallen zich de kans had voorgedaan om grond te verwerven, vaak op tijdelijke basis met een gebruikersverklaring. Mede onder invloed van de mestafzetcontracten gaan sommige ondernemers er vanuit dat het in de toekomst belangrijk kan worden om voldoende grond 'onder' het bedrijf te hebben, dus als zich de kans voordoet om grond te contracteren dan laat men dit niet zo snel lopen. Het is wel de vraag in hoeverre deze uitbreiding structureel is gezien het feit dat het vaak om éénjarige afspraken gaat.

Figuur 2.2: Verandering oppervlakte cultuurgrond volgens PLAN en werkelijk (2002), bedrijven ingedeeld naar bedrijfsomvang

Figuur 2.3: Verandering bedrijfsmelkproductie volgens PLAN en gerealiseerd in 2002

In figuur 2.3 zijn de geplande en gerealiseerde veranderingen in de totale bedrijfsmelkproductie weergegeven. Als eerste valt op dat er een categorie bedrijven is waarbij de bedrijfsproductie is afgenomen. Dit zijn waarschijnlijk hoofdzakelijk bedrijven die minder zijn gaan leasen. Vooral bij de sterke groeiers is zichtbaar dat gemiddeld de gerealiseerde uitbreiding in 2002 groter is dan de geplande uitbreiding voor 2003.

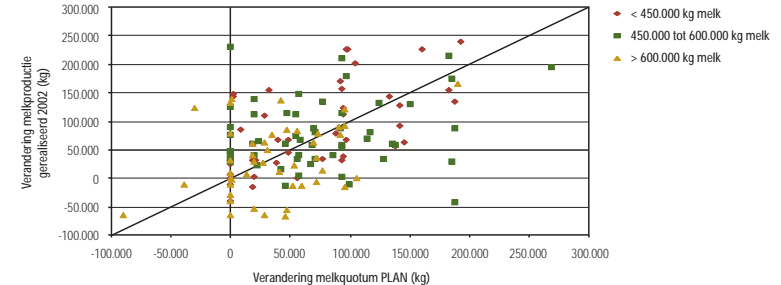
In figuur 2.4 is de geplande productie-uitbreiding voor 2003 uitgezet tegen de gerealiseerde uitbreiding in 2002. Hierbij zijn de bedrijven op basis van bedrijfsomvang in de uitgangssituatie ingedeeld in drie categorieën. In de figuur is een grote spreiding zichtbaar. Een behoorlijke groep zit nog onder de diagonaallijn, dat wil zeggen dat de uitbreiding in bedrijfsmelkproductie in werkelijkheid niet overeenkomt met de geplande uitbreiding. Aan de andere kant is er een grote

groep die in 2002 al duidelijk voorligt op het schema. Iets meer dan de helft (52%) van de bedrijven heeft in 2002 de geplande productie voor 2003 gerealiseerd. Uit de figuur is niet zonder meer af te lezen dat de grootste bedrijven (nog) steeds het snelst groeien.

In de enquête geeft bijna 80% van de bedrijven aan de geplande bedrijfsmelkproductie in 2003 te gaan realiseren. Met name de ondernemers die hun geplande uitbreiding nog niet hebben gerealiseerd geven in de enquête een toelichting. De 2 belangrijkste redenen die worden aangegeven.

- Quotum te duur en/of melkopbrengst te laag.
- Incidentele omstandigheden: b.v MKZ-crisis, ziekte in de veestapel, tegenvallende melkproductie e.d.

Figuur 2.4: Verandering hoeveelheden quotum per bedrijfsgrootte, gerealiseerd 2002 t.o.v. PLAN

Tabel 2.3 : Kengetallen bedrijfsvoering en mineralenoverschotten 1999, 2002 geplande en gerealiseerde verandering

	Uitgangssituatie (1999)	Verandering gepland 2003	Verandering gerealiseerd 2002	Situatie in 2002	Vershil werkelijk '02 en plan '03
N-niveau grasland (kg)	343	-53	-63	280	-10
Krachtvoer incl. bijproducten (kg/koe)	2.492	-113	+37	2.529	+150
Krachtvoer incl. bijproducten (kg/100 kg melk)	31,1	-2,2	-0,2	31,0	2,0
Netto afvoer mest (kg P ₂ O ₅ /ha)	2,3	+3,0	-0,4	1,9	-3,4
Overschrijding N-eindnorm (kg/ha)	70	-75	-81	-11	-6
Overschrijding P ₂ O ₅ -eindnorm (kg/ha)	1,6	-10,7	-5,1	-3,6	+5,6

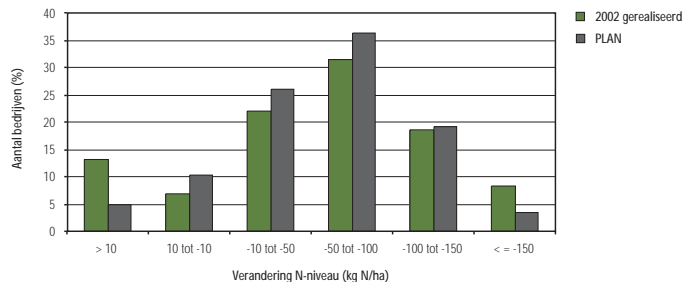
Bedrijfsvoering en mineralenoverschotten

In tabel 2.3 zijn enkele kengetallen voor de bedrijfsvoering en mineralenoverschotten weergegeven. Het stikstofbestedingsniveau op grasland is in 2002 gemiddeld iets lager dan gepland voor het jaar 2003. Gemiddeld is het bemestingsniveau nu 280 kg N per hectare. Dit is ruim 60 kg lager dan in de Ausgangssituatie en 10 kg lager dan in het plan. De krachtvoergift (inclusief bijproducten) is iets gestegen en dus niet gedaald zoals het plan was in 2000. Al tijdens het maken van de plannen werd veel gediscussieerd over het verlagen van de krachtvoergift. Veel ondernemers zien de krachtvoergift als een resultante van de beslissingen die dagelijks worden genomen. Er wordt een rantsoenberekening gemaakt, die bepaalt de krachtvoergift. Er zijn weinig deelnemers die doelgericht werken aan een bepaalde krachtvoergift dan wel aan het verlagen daarvan. Gemiddeld waren de bedrijven van

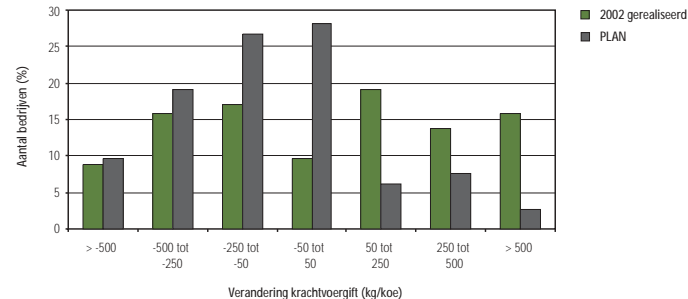
plan om wat meer mest af te voeren. In de praktijk is dit (nog) niet gebeurd. Dit komt doordat in 2002 nog hogere fosfaatverliesnormen van kracht waren. In de plannen werd toegekeken naar een verliesnorm van 20 kg fosfaat, in 2002 was de verliesnorm op grasland 25 kg fosfaat en op bouwland 30 kg fosfaat. Voor de fosfaatverliesnorm was het dus meestal nog niet nodig om mest af te voeren. Gemiddeld blijven de bedrijven onder de stikstofeindnorm. In 2002 blijven ze zelfs nog iets verder onder de eindnorm dan in het plan dat voor 2003 is gemaakt. Gemiddeld blijven de bedrijven ook onder de fosfaateindnorm.

In figuur 2.5 is het geplande bemestingsniveau uitgezet tegen het gerealiseerde bemestingsniveau in 2002. Gemiddeld blijken de deelnemers het bemestingsniveau wat extremer aangepast te hebben dan in het plan. Er waren relatief meer

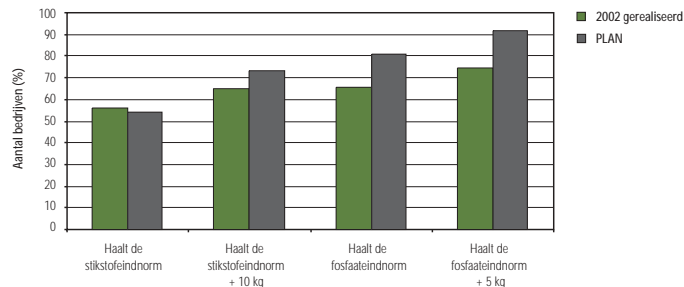
Figuur 2.5: Verandering N-niveau grasland, gerealiseerd in 2002 en volgens PLAN

Figuur 2.6: Verandering krachtvoergift (inclusief bijproducten), gerealiseerd in 2002 en volgens PLAN

Figuur 2.7: Aandeel bedrijven dat de eindnormen voor stikstof en fosfaat haalt volgens PLAN en gerealiseerd in 2002

bedrijven die het bemestingsniveau hebben verhoogd en relatief meer bedrijven die het bemestingsniveau met meer dan 150 kg per hectare hebben verlaagd.

In figuur 2.6 is te zien dat een behoorlijke groep bedrijven niet van plan was om de krachtvoergifft te veranderen. Ook is zichtbaar dat het minder bedrijven in de praktijk gelukt is om de krachtvoergifft te verlagen dan in de plannen.

In figuur 2.7 is het percentage bedrijven weergegeven dat volgens het plan in 2003 en in werkelijkheid in 2002 de eindnorm voor stikstof en de eindnorm voor fosfaat zou halen*. Het percentage bedrijven dat de stikstof-eindnorm al realiseert in 2002 ligt dicht bij de verwachting op basis van de plannen voor 2003. Voor fosfaat is het verschil wat groter en is het percentage bedrijven dat in 2002 de eindnorm haalt

ongeveer 14% lager dan in de gemaakte plannen.

In de enquête is ook gevraagd in hoeverre de deelnemers verwachten de eindnormen voor stikstof en fosfaat daadwerkelijk in 2003 te gaan halen. In totaal verwacht 86% van alle deelnemers in 2003 aan de stikstof-eindnorm te kunnen gaan voldoen, terwijl 12% verwacht dat niet te kunnen. Het overige deel van de deelnemers (2%) twijfelt of zij de stikstof-eindnorm al kan halen. In totaal verwacht 87% van alle deelnemers in 2003 aan de fosfaateindnorm te kunnen voldoen, terwijl 12% verwacht dit (nog) niet te gaan realiseren.

* In het plan en in de enquête geven deelnemers zelf aan of ze een norm wel of niet denken te halen. Praktijkcijfers spreekt niet over de haalbaarheid van normen. Zij vergelijkt slechts de resultaten met normen en concludeert daaruit hoeveel % van de deelnemers aan de norm voldoet.

2.4 Oordeel deelnemers Praktijkcijfers over haalbaarheid van normen

In de enquête is gevraagd hoe de deelnemers eind 2002 – begin 2003 dachten over de haalbaarheid van de Minas-eindnormen in hun eigen bedrijfssituatie. Hierbij konden de deelnemers kiezen uit vijf moeilijkheidsgradaties, variërend van zeer gemakkelijk tot zeer moeilijk. Tevens konden zij een toelichting op hun keuze geven.

Het beeld is ongeveer gelijk voor stikstof en fosfaat (figuur 2.8). Globaal vindt ongeveer 1/3 deel van de bedrijven het moeilijk om de normen te halen. Ook ongeveer 1/3 vindt het gemakkelijk om de normen te halen. In de toelichting geeft een behoorlijke groep bedrijven aan te verwachten dat door de laatste stap die nog genomen moet worden de (grasland-) opbrengsten zullen gaan dalen. Daarbij gaat het niet alleen om de kilogram opbrengst, maar ook om de kwaliteit. Bij dit laatste wijzen enkele deelnemers op de huidige lagere ruweiwitgehalten in het ruwvoer. Daarnaast geeft ook een behoorlijke groep aan dat de haalbaarheid sterk afhankelijk van de weersomstandigheden. De afgelopen jaren waren groeizaam, voor veel deelnemers is het de vraag of het in een droog jaar ook zal lukken. Voor fosfaat geeft een groep deelnemers aan dat ze meer op moeten gaan letten bij de (fosfaatgehalten van) de voeraankopen. Een deel van de deelnemers geeft aan dat de eindnorm haalbaar is zolang kunstmestfosfaat niet meetelt in Minas.

2.5 Discussie en conclusies

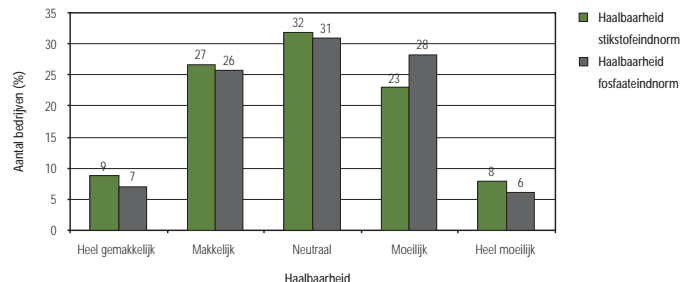
Gevolgde aanpak

De deelnemers zijn erg positief over de centrale rol van de ondernemer en de eigen verantwoordelijkheid in de gevolgde werkwijze van Praktijkcijfers 2. Er wordt verschillend met het gemaakte plan omgegaan, de meerderheid grijpt er regelmatig op terug. Er is ook een behoorlijke groep die zich niet direct laat leiden door de cijfers uit het plan. Gezien de algemene positieve beoordeling van de aanpak volstaat voor veel ondernemers het uitzetten van de ontwikkelingsrichting op hoofdlijnen. Blijkbaar gaan veel ondernemers incrementeel te werk, dat wil zeggen dat men zich in beslissingen laat leiden door de situatie op dat moment en niet zozeer door het eerder gemaakte plan. Dit is zeker geen verkeerde werkwijze omdat in de praktijk de situatie op het moment van beslissen vaak al weer anders is dan op het moment van planvorming. De aanpak van een technisch onderwerp als mineralenmanagement is prima op deze manier met groepen ondernemers uit dezelfde sector toe te passen.

Realisatie gemaakte plannen

Gesteld kan worden dat de ontwikkeling van de bedrijven op zijn minst volgens verwachting is verlopen. De bedrijven zijn gemiddeld genomen in 2002 meer gegroeid in bedrijfsmelkproductie en grond dan ze voor 2003 hadden gepland. Met name voor grond is het de vraag in hoeverre deze ontwikkeling structureel is, omdat waarschijnlijk een behoorlijk deel van de uitbreiding is gebaseerd op eenjarige afspraken. De jongveebezetting is globaal volgens verwachting afgenomen, de melkproductie per koe volgens verwachting toegenomen.

Figuur 2.8: Beoordeling haalbaarheid stikstof en fosfaateindnormen volgens deelnemers Praktijkcijfers

De extra groei is niet ten koste gegaan van de maatregelen die erop waren gericht om de mineralenoverschotten terug te dringen. Vooral door een forse verlaging van het bemestingsniveau is het stikstofoverschot aanzienlijk verlaagd. De deelnemers zijn er niet in geslaagd de geplande verlaging van de krachtvoergift te realiseren. De mestafvoer is tot nu toe minder gestegen dan in de gemaakte plannen. Ondanks deze laatste twee punten is gemiddeld in 2002 al stikstofoverschot gerealiseerd uit het plan voor 2003. Individueel komen forse afwijkingen voor ten opzichte van het oorspronkelijke plan. De achtergrond hiervan is zeer verschillend. Soms is de situatie voor een individueel bedrijf totaal veranderd, bij voorbeeld door het afhaken van een potentiële opvolger. Soms doet zich onverwacht een kans voor om grond dicht bij het eigen bedrijf te verwerven. Daarnaast kan het ook te maken hebben met de manier waarop de ondernemers met de spelsimulatie zijn omgegaan. Dit was erg verschillend. Sommigen gingen vooral aan de slag met maatregelen op het terrein van bemesting en voeding om op deze manier meer inzicht te krijgen in mineralenmanagement. De mogelijk geplande groei in quotum of grond werd dan niet altijd meegenomen in de spelsimulatie.

Ten aanzien van de ontwikkeling van de structuur doen zich grote verschillen voor ten opzichte van het oorspronkelijke plan. De maatregelen op het gebied van de bedrijfsvoering hangen uiteraard mede af van de bedrijfsstructuur. Als zich bij de ontwikkeling van de structuur al grote verschillen voordoen dan moet dat dus ook wel het geval zijn bij de bedrijfsvoering. Individueel komen die grote verschillen ook duidelijk voor. Op hoofdlijnen is echter ook ten aanzien van de bedrijfsvoering en de mineralenoverschotten in de resultaten dezelfde lijn zichtbaar als in de gemaakte plannen. De ontwikkelingen in

structuur (meer en grond en meer melkquotum dan gepland) heffen elkaar enigszins op ten aanzien van het tactische en operationele management; de melkproductie per hectare is namelijk niet zoveel veranderd.

Het terugkijken op de gemaakte plannen is niet bedoeld om 'af te rekenen'. De bedoeling is om van het proces te leren. De melkveehouders hebben de plannen in 2000 gemaakt, daarna hebben er al diverse grote (b.v. MKZ-crisis) en kleine (b.v. hogere kunstmestprijs) veranderingen plaatsgevonden. Het blijft daarom steeds noodzakelijk om de strategie bij te stellen. Uit de vergelijking van de resultaten van 2002 blijkt duidelijk dat er veel bijstellingen hebben plaatsgevonden. De hoofdlijn is echter ook nog steeds duidelijk in beeld.

Een interessant aspect is dat uit de resultaten van 2002 ook blijkt dat de veehouders realistische plannen hebben gemaakt met de *spelsimulatie melkvee*. Het is met een simulatieprogramma namelijk relatief eenvoudig om jezelf rijk te rekenen, de computer rekent geduldig elke maatregel uit die wordt ingevoerd. Op veel terreinen zijn de ondernemers nu al verder dan in hun plan voor 2003. Dit geeft aan dat ze de simulatie op een realistische manier hebben gebruikt.

Haalbaarheid normen

Het overgrote deel van de ondernemers geeft aan naar verwachting in 2003 te voldoen aan de eindnormen voor stikstof en fosfaat (86 respectievelijk 87%). Op basis van de resultaten van 2002 haalt ongeveer 55% de stikstofeindnorm en ongeveer 65% de fosfaateindnorm. Het gaat echter niet vanzelf. Ongeveer 1/3 van de bedrijven geeft aan dat de normen moeilijk tot zeer moeilijk haalbaar zijn. Ook ongeveer 1/3 deel geeft aan dat de normen eenvoudig of erg eenvoudig

zijn te halen. De meest geplaaste opmerking is dat de graslandopbrengsten in het laatste Minas-traject toch onder druk komen te staan. Voor het gevoel van veel ondernemers is de grens bereikt. Dit komt overeen met het resultaat van twee workshops eind 2001 met in totaal 20 Praktijkcijfersdeelnemers. Deze workshops werden uitgevoerd in het kader van de evaluatie van het mestbeleid. In deze workshops kregen de deelnemers verschillende mogelijke varianten van het mestbeleid voorgelegd. Het beleid met de huidige voorgenomen eindnormen werd over het algemeen haalbaar geacht. Een verdere aanscherping zou voor veel bedrijven problemen geven.

2.6 Negen melkveehouders blikken terug

In het 3e boekje uit de serie *Praktijkcijfers boek resultaat* zijn van negen bedrijven de strategieën expliciet beschreven. In deze paragraaf blikken deze negen melkveehouders nog eens terug. Ze kijken allereerst terug op het project. Waarom deed men mee en wat was men van plan? Elk bedrijf heeft in 2000 met de spelsimulatie een concreet plan gemaakt. In hoeverre is dit plan uitgevoerd? Bij afwijkingen wordt aangeven waarom die zijn ontstaan. Elke ondernemer geeft ook zijn belangrijkste ervaringen of leermomenten van het project weer. Alleen terugkijken heeft niet veel zin, er is ook gevraagd hoe de deelnemers de toekomst van hun bedrijf zien, welke ontwikkelingen in hun ogen bepalend zijn voor die toekomst. Tenslotte is de deelnemers gevraagd om tips voor hun collega's te geven, gebaseerd op hun eigen ervaringen en resultaten.

De melkveehouders die terugblikken:

Naam	Plaats	Provincie
J. Balder	SCHAGEN	Noord Holland
J. Boerma	MEEDHUIZEN	Groningen
Mts. Braakman	LAAG-SOEREN	Gelderland
S.M. Brandsma	OUDEMIRDUM	Friesland
J.H.M. Reimer	DE LUTTE	Overijssel
W. Veldboom	ZEEWOLDE	Flevoland
Mts. van Weerdenburg	BEETS	Noord Holland
J. van der Wijst	BOERDONK	Noord Brabant
W.J.S.H. Winkelmolen	GRATHEM	Limburg

J. Balder, Schagen

Meer zelfvertrouwen door opgedane ervaring met Praktijkcijfers

Terugkijken op Praktijkcijfers

Bij de start van Praktijkcijfers 2 zat ik meer dan 100 kg stikstof boven de verliesnorm 2003. Mijn strategie was gericht op een flinke groei in melkquotum, een beetje grond erbij en een forse aanpassing in het voer- en graslandmanagement om uiteindelijk toch binnen de Minas-normen uit te komen.

De strategie is behoorlijk volgens de planning uitgevoerd, er is 100.000 kg quotum aangekocht en door flinke aanpassingen in de bedrijfsvoering heb ik de Minas-eindnormen al gehaald. Minas zie ik nu niet meer als bedreiging. Het project Praktijkcijfers heb ik als zeer positief ervaren, vooral de groepsbijeenkomsten waren erg waardevol. Je doet zelf ervaringen op doordat je je eigen situatie in de groep bespreekt, maar vooral door de verhalen van anderen. Ik heb

zowel aan Praktijkcijfers 1 als aan 2 meegedaan. Dat je in die zes jaar de mineralenstroom op orde hebt gekregen geeft je zelfvertrouwen.

Het plan

De uitgezette strategie was gericht op het fors uitbreiden in quotum, aangevuld met een flink aantal voer- en graslandmanagement-maatregelen. De quotumuitbreiding is volgens plan gerealiseerd, we hebben er ook wat meer grond bij. We hebben ook minder jongvee. Dit is door ruimtegebrek puur noodzakelijk. We houden echter genoeg jongvee voor vervanging van de veestapel. De bemestingsmaatregelen (lager bemestingsniveau en betere benutting organische mest) zijn ook gerealiseerd. We kunnen de mest beter benutten doordat we nu meer mest zodabemesten, en minder gebruik maken van de sleepslang.

Het verbeteren van de graskwaliteit en de grasopbrengst bleek niet zo eenvoudig. De vertraging van de ruilverkaveling is hier debet aan. Ik heb het gevoel dat ik de graskwaliteit in de zomer beter in de hand heb. Mijn huiskavel is al wel door de ruilverkaveling geweest en het waterpeil is verlaagd. Hierdoor heb ik het management van deze kavel goed in de hand. Het krachtvoerbruik is wel afgenomen, dit komt doordat ik meer mais in het rantsoen heb opgenomen. Dit levert een beter rantsoen op waardoor ik met minder krachtvoer kan volstaan.

De melkproductie per koe is niet gestegen, hoewel ik dit wel had verwacht. Voor een deel komt dit waarschijnlijk door de groei in quotum en doordat de voerkwaliteit nog steeds niet optimaal is. Ik ben ervan overtuigd dat de koeien meer kunnen geven dan ze nu laten zien.

Maatregelen tijdens PC 2	Plan	Realisatie
Bedrijfsopp. (ha)	2	Gehaald
Melkquotum (kg)	+100.000	Gehaald
Productie/koe (kg melk)	+200	Niet gehaald
Jongvee/mk	-3	Gehaald
N-niveau grasland (kg)	-100	Gehaald
Benutting org. mest (%)	+20	Verbeterd
Graskwaliteit	+50	's zomers gehaald
Grasopbrengst (KVEM/ha)	+1000	Klein deel
Betere benutting krachtvoer (kg)	-100	Deels

Opgedane ervaring

Bedrijf en ondernemer

- Klaver, zeker rode klaver, is moeilijk in de hand te houden, vooral met maaien. Daarom ben ik overstapt op witte klaver op de weidepercelen. Bij de maaipercelen is klaver uit het bouwplan.
- Het is belangrijk om steeds goed op te letten wat je precies doet. In 2001 heb ik veel raapzaadschroot gevoerd. Ik heb mij verkeken op de fosfaataanvoer wat dit met zich meebrengt.

- De ruilverkaveling heeft op zich laten wachten. Juist op dergelijke momenten moet je er voor oppassen dat je eigen bedrijfsontwikkeling niet stil blijft staan.
- Minas is geen probleem gebleken. Het heeft zelfs geld opgeleverd.
- Mede op basis van de ervaringen van de laatste jaren probeer ik regelgeving die op ons af komt om te zetten in kansen. Regelgeving stelt de randvoorwaarden waarbinnen wij moeten boeren. Nieuwe regels laten je misschien even schrikken, maar zullen vervolgens nooit onoverkomelijk zijn. Immers het was zeker even slikken toen Minas kwam, maar we hebben onze strategie erop aangepast en uiteindelijk heeft het ons geld opgeleverd.

Manier van werken

- Door Praktijkcijfers heb ik meer kennis van mineralenmanagement.
- Mede door Praktijkcijfers kijk ik nu meer naar mijn eigen doelstellingen en naar de lange termijn, ik raak niet zo snel in paniek van veranderingen in de omgeving.
- Tijdens Praktijkcijfers heb ik met de spelsimulatie gewerkt. Dit instrument heeft mij gestimuleerd tot nadenken over de plannen en maatregelen, mede omdat er maatregelen worden aangereikt. Het heeft gezorgd voor eye-openers, doordat sommige maatregelen anders doorwerken dan ik zelf had gedacht.

Toekomst

Ondernemer en bedrijf

Voor de nabije toekomst zet ik de lijn van de laatste jaren door: groei in quotum, misschien groei in grond, optimaliseren bedrijfsvoering. De komende drie jaar wil ik mijn melkquotum uitbreiden met ongeveer 50.000 kg. Aangezien de prijzen van grond dalen wordt het voor mij weer interessant om grond aan te kopen. Dit zal ik echter alleen doen als de grond in de buurt ligt. Doordat Annet buiten het bedrijf blijft werken moet ik werk afstoten. Daarnaast speel ik in op het feit dat je energie ook een keer minder wordt wanneer je ouder wordt. Dit wil ik opvangen door mechanisatie en meer loonwerk.

Door de ruilverkaveling worden mijn kavels groter. Hierdoor zullen de loonwerkkosten afnemen en zal de graslandopbrengst worden vergroot. Door verlaging van het grondwaterpeil en graslandvernieuwing zal mijn graslandopbrengst hoger worden. De melkproductie moet omhoog met 300 kg melk per koe. Om dit te realiseren wil ik meer tijd steken in het koemanagement. Minus is voor mij geen probleem Alleen als kunstmestfosfaat ook wordt meegeteld, dan moet ik wat betreft fosfaataanvoer nog dalen.

Op de lange termijn wil ik een specialistisch melkveebedrijf houden. Ik wil blijven groeien. Tot nu toe heeft dit rendement opgeleverd. De arbeidsbehoefte van het bedrijf wil ik zo laag mogelijk houden. Dit om ook op latere leeftijd de bedrijfsvoering te kunnen rondzetten.

Ontwikkeling in omgeving

Heel dichtbij heb ik met de afronding van de ruilverkaveling te maken, dit levert voor mij in feite alleen maar verbeteringen in de bedrijfssituatie op. Het dorp ligt vlakbij, toch verwacht ik

niet dat dit een bedreiging voor mijn bedrijf wordt.

Qua beleid verwacht ik dat de melkprijs op het huidige niveau zal blijven. Vanwege de inflatie zullen de kosten stijgen. Dit betekent dat we steeds moeten werken aan verlaging van de kostprijs. Dit probeer ik te realiseren door groei en door optimaliseren van het management. De kans dat graasdierenormen per hectare gaan gelden zie ik als een bedreiging voor ons bedrijf.

De ondernemer en zijn bedrijf

Jaap Balder en Annet Appelman hebben als Mts. 'Balder en Ko' een veehouderijbedrijf in Schagen. Het teeltplan bestaat volledig uit grasland, 38,2 ha. Ze produceren nu ongeveer 620.000 kg melk met circa 73 koeien. De gemiddelde melkproductie per koe is 8.400 kg met 4,66 % vet en 3,51% eiwit.

Bedrijfsoppervlakte:	1999	2002
Cultuurgrond (ha)	35,0	38,2
Grasland (ha)	34,4	38,2
Snijmaïs (ha)	0	0
Productie:		
Productie per koe (kg)	8.450	8.383
% vet	4,51	4,66
% eiwit	3,50	3,51
Bedrijfsquotum (kg)	523.276	622.312
Intensiteit (kg/ha)	14.951	16.290
Melkveestapel:		
Aantal melkkoeien	58,0	73,0
Jongvee per 10 mk	9,8	5,6
Veestlag	HF	HF

J. Boerma, Meedhuizen

Goed afwegen, beslissen en er vol voor gaan

Terugkijken op Praktijkcijfers

Bij de start van Praktijkcijfers waren we van plan om fors te groeien, vooral groei in quotum. Extra grond bij het bedrijf is moeilijk te vinden en bovendien erg kostbaar. In onze omgeving (Groningen) is veel akkerbouw. Ons plan was om samenwerking te zoeken met akkerbouwers in de omgeving voor teelt van voer en afzet van mest en met collega veehouders om onze jongvee-opfok over te nemen. Terugkijkend kan ik de conclusie trekken dat het goed gelukt is om invulling aan het plan te geven. We zijn fors gegroeid in quotum, zelfs meer dan we oorspronkelijk van plan waren. Er wordt samengewerkt met een akkerbouwer die mest af neemt en maïs voor ons teelt. De jongvee-opfok (3 tot 23 maanden) is afgestolen. In de bedrijfsvoering is vooral de bemesting fors aangepast. We halen de eindnormen voor Minas vrijwel.

We doen niet zo maar mee aan projecten. We kijken goed wat er voor ons in zit. De belangrijkste redenen voor ons om mee te doen waren:

- We waren nieuw in het gebied en konden op deze manier goed contact krijgen met collega's.
- Daarnaast zaten we met concrete vragen rond drijfmest-toediening en Minas.
- Subsidie op onderzoek en ondersteuning.

Ook in dit opzicht was Praktijkcijfers geslaagd. Vooral op het gebied van bemesting hebben we veel geleerd. De studiegroep loopt er goed, ik hoop dat we ook na het einde van Praktijkcijfers zo doorgaan.

Het plan

In het plan wat we voor 2003 hebben gemaakt gingen we uit van aankoop van 300.000 kg melk. In 2002 lag de totale aankoop al op 380.000 kg melk. Het afstoten van jongvee-opfok hadden we niet in ons definitieve plan opgenomen, we hadden het wel als optie doorgerekend. Het jongvee is inmiddels weg. Dit was mede nodig om de arbeid op het bedrijf goed rond te kunnen zetten na de forse uitbreiding van het quotum. De samenwerking met de akkerbouwer is volgens plan ingevuld.

Maatregelen tijdens PC 2	Plan	Realisatie
Melkquotum (kg)	+300.000	+380.000
N-niveau grasland (kg)	-100	circa -100
Grasopbrengst (kVEM/ha)	+750	Verbeterd
P ₂ O ₅ uit kunstmest (kg)	-22	Gehaald

De stikstofbemesting op grasland is fors aangepast. We geven meer dierlijke mest en aanzienlijk minder kunstmest. Daarnaast bemesten we in het voorjaar met de sleepslang. Dit betekent een betere benutting van de organische mest dan voorheen, waardoor er minder kunstmest gestrooid kan worden. Wat vooral belangrijk is dat we nu een goede zode hebben. Zes jaar geleden was ons land nog bouwland en drie jaar geleden had ik het idee, dat de zode zich nog aan het ontwikkelen was.

In 2002 zaten we met stikstof 20 kg boven de verliesnorm van 2003. De fosfaatnorm hebben we gehaald. Minus zie ik niet als het grootste probleem, dat wil niet zeggen dat het in onze situatie gemakkelijk is om aan de normen te voldoen. Door onze intensieve bedrijfsopzet waarin we veel melk per hectare produceren hebben we niet genoeg aan onze eigen grond. Hiervoor werken wij samen met een akkerbouwer.

Ervaringen

Bedrijf en ondernemer

- Het combineren van drijfmestaanwending en weidegang was een punt van verbetering. Nu hebben we het gevoel het in de vingers te hebben.
- Door samenwerking aan te gaan met een akkerbouwer is de bedrijfsvoering veel flexibeler.
- Het stikstofleverend vermogen van de grond stijgt door bemesting met organische mest.
- We hebben veel koeien per arbeidskracht. Onze ervaring is dat je hiervoor de basis van het bedrijf 100% op orde moet hebben. Deze basis bestaat uit een gezond rantsoen en optimale productie, niet maximaal. Hierbij laten we ons niet afleiden door kleine problemen die op ons pad komen.

Toekomst

Ondernemer en bedrijf

We zetten de groei strategie in eerste instantie door, het komende jaar willen we de stal vol krijgen met 145 melk-koeien. Dit willen we met ons tussen rond blijven zetten. Eventueel met meer uitbesteding van werk aan de loonwerker.

Door de groei van het quotum en de veestapel is er geen plaats geweest voor selectie. Dit betekent dat niet alles optimaal verloopt zolang we ons zo sterk richten op de groei. Als we de 145 koeien hebben bereikt willen we de twee volgende jaren uittrekken voor optimalisatie van de veestapel. Daarnaast zijn we kritisch op de beweiding. Het land is gevoelig voor stuktrappen. Bij groei van de veestapel kan dit problematisch worden. Als het noodzakelijk is voor de ruwvoerwinning is het mogelijk dat de koeien op stal blijven staan in de toekomst. Grond is niet aan te kopen, omdat de mobiliteit van de grond laag is. Als er grond beschikbaar komt, dan is het in de vorm van hele grote kavels. We zijn momenteel niet van plan grond te kopen, omdat grond te duur is. Daarnaast blijven we kritisch kijken naar het bedrijfs-economisch resultaat. Mede door het groot aandeel vreemd vermogen is het van belang een goed saldo te blijven halen.

Nadat bovenstaande twee stappen doorlopen zijn is het bedrijf in onze ogen volgroeid en draait het ook goed. Dit betekent dat in principe het plafond van het bedrijf dan is bereikt. Daarna gaan we zeker op zoek naar nieuwe uitdagingen, dit zit in onze ondernemerslust. Concrete plannen hiervoor hebben we nog niet. Dit past in onze manier van werken. Op bepaalde momenten wegen we zaken goed af, dan maken we keuzes die we vervolgens consequent uitvoeren. Dit hebben we bijvoorbeeld gedaan toen we ruim vier jaar

geleden serieus hebben overwogen om in het buitenland te gaan boeren. We hebben toen besloten om in Nederland te blijven en dat heeft uiteindelijk geleid tot dit bedrijf. Over een paar jaar volgt waarschijnlijk weer zo'n keuzemoment. We willen in ieder geval een bedrijf houden dat ook groot genoeg is voor eventuele overname door onze kinderen. Daarnaast heeft een groot bedrijf ook een grote waarde bij verkoop.

De wet- en regelgeving in de toekomst laten we gewoon op ons afkomen en we zullen deze proberen in te passen in de bedrijfsvoering. Qua prijsontwikkeling zal de melkprijs in onze ogen hoger blijven dan de wereldmarktprijs, de komende vijf jaar 0,32 eurocent per liter. Omzet en aanwas zal een marginaal gebeuren blijven.

Tips aan collega's

Veranderingen die op ons afkomen gaan steeds sneller. Het is zaak om de bedrijfsvoering hierop aan te passen. Een goede manier om dit te doen is door externe adviseurs te raadplegen.

Gebruik je gezond verstand. Daarmee wil ik zeggen doe waar je belangstelling naar uitgaat en waar je kwaliteiten liggen. Houd ontwikkelingen in de maatschappij in de gaten en pas ze toe in de bedrijfsvoering, maar verlies niet uit het oog dat het uiteindelijk om het saldo gaat.

De ondernemer en zijn bedrijf

Jans en Janneke Boerma hebben een veehouderijbedrijf op de Groninger klei in Meedhuizen. Op 53,5 hectare grond en met 125 koeien melken zij een quotum van 1.075.000 kg vol. De productie per koe is 8.500 kg. Hiermee hebben zij een intensief bedrijf. Janneke werkt voor 50% buitenshuis. Vooral rond melkerstijd is ze bezig in het bedrijf. Voor de productie van het ruwvoer werken ze samen met een akkerbouwer. Hun doel is om binnen dit bedrijf zoveel mogelijk te melken.

Bedrijfsoppervlakte:	1999	2002
Cultuurgrond (ha)	45,0	53,5
Grasland (ha)	35,0	40,0
Beheersland (ha pacht)	5,0	6,0
Snijmais (ha pacht)	5,0	7,5
Productie:		
Productie (kg)	8.700	8.500
% vet	4,60	4,55
% eiwit	3,55	3,50
Bedrijfsquotum (kg)	620.000	1.075.000
- waarvan lease		75.000
Intensiteit (kg/ha)	13.780	20.040
Melkveestapel:		
Aantal melkkoeien	70	125
Jongvee per 10 mk	8,2	1
Veeslag	HF	HF

Mts. Braakman, Laag-Soeren

Door wegvallen van bedreigingen heeft het bedrijf weer ontwikkelingsmogelijkheden

Terugkijken op Praktijkcijfers

Bij de start van Praktijkcijfers zag ik de toekomst voor ons bedrijf niet positief in. Het bedrijf bestaat voor 25 hectare uit uiterwaardengrond. De plannen voor 'Ruimte voor rivieren' vormden hier een bedreiging. Bovendien leek het erop dat we voor een groot deel op droge zandgrond zouden worden ingedeeld. Daarnaast was 40 hectare grond begrensd in verband met de Ecologische Hoofdstructuur. Verder loopt over ons land een HEN-water (Hoogste Ecologisch Niveau) wat beperkingen met zich meebrengt. Dit zou betekenen dat we aan zeer strenge verliesnormen zouden moeten voldoen. Op dit moment ziet de situatie er duidelijk minder bedreigend uit. De dreiging van natuurontwikkeling is duidelijk minder. Bovendien is slechts vier hectare aangewezen als droogzand. Ik zat bij de start van Praktijkcijfers 2 nog behoorlijk ver boven de verliesnorm en had een plan gemaakt dat gericht was op het halen van de verliesnorm, zonder quotumaankoop. Daarbij ging ik er van uit dat de varkens in eerste instantie zouden blijven. Inmiddels ziet het plaatje er toch behoorlijk

anders uit. Ik zag kans de vergunning te verruimen en heb 100.000 kg melk aangekocht en een nieuwe jongveestal gebouwd. Om vergunningsruimte hiervoor te krijgen zijn de vleesvarkens verdwenen. De huidige Minas normen zie ik niet (meer) als een probleem.

Het plan

Het plan was gericht op het halen van de mineralennormen. Dit is gelukt. Stikstof vormt geen probleem. De fosfaathorm halen we ook, maar dit verdient wel steeds de aandacht. Als fosfaatkunstmest gaat meetellen, dan komen we in de problemen.

Doordat ik in 2000 niet positief was over de toekomst, heb ik een niet uitdagend plan gemaakt. Naar mijn idee is het plan dat ik heb gemaakt gerealiseerd. De bedrijfsoppervlakte is vergroot met 5 hectare. De melkproductie van de koeien is gestegen. Dit is echter niet zichtbaar, omdat ik de laatste tijd niet op productie geselecteerd heb omdat we zijn uitgebreid. Het stikstofniveau op grasland is verlaagd, dit geldt ook voor het fosfaat in krachtvoer. De afvoer van mest varieert.

Maatregelen tijdens PC 2	Plan	Realisatie
Vleesvarkens	Blijven (147)	Weg
Zeugen	Blijven (73)	75
Quotumuitbreiding (kg)	0	100.000
Bedrijfsopp. (ha)	+5	+5
Productie/koe (kg)	+100	0
N-niveau grasland (kg)	-55	Gehaald
P in krachtvoer	-0,6	Gehaald
Netto aanvoer mest (kg P ₂ O ₅ /ha)	-15,0	Sluitpost

Ik zie dit als een sluitpost voor het mineralenmanagement. Nu de vleesvarkens weg zijn zal dit normaal gesproken niet meer nodig zijn.

Naast de voorgenomen maatregelen op het gebied van mineralenmanagement heb ik wel enkele belangrijke strategische beslissingen genomen die ik in 2000 voor de verdere toekomst in gedachten had. De vleesvarkens zijn weg, het melkquotum is uitgebreid en de vergunning is uitgebreid tot het houden van 100 melkkoeien

Opgedane ervaring

Bedrijf en ondernemer

- Van Praktijkcijfers heb ik kennis opgedaan voor de algehele bedrijfsvoering, maar vooral op het gebied van voeding en graslandmanagement. Dit resulteert in een beter mineralen-beheer. Ik houd meer rekening met de nawerking van de mest en bemest naar behoefte.
- In 1997 zag ik Minas als een enorme bedreiging, mede door de dreigende indeling van 100% droge zandgrond. Met name door Praktijkcijfers ben ik erachter gekomen dat je met minder bemesten ook kan boeren. Hier kan je echter alleen achter komen door het gewoon te doen. Uiteindelijk heeft Minas geld opgeleverd.
- De eindnormen halen is gemakkelijker met alleen rundvee dan met rundvee en varkens. Vooral de fosfaathorm halen is dan moeilijker.
- Door het extensieve karakter van ons bedrijf wordt er relatief weinig kunstmest gestrooid. Dit is terug te zien in de kwaliteit van de kuil. Om hier toch goed van te kunnen melken moet je het ransoens aanvullen met krachtvoer. Het gevaar is dat je hierdoor in een spagaat terechtkomt.
- Ik gebruik krachtvoer om het ransoens kloppend te maken. Ik gebruik kunstmest niet om meer ruwoerproductie te krijgen. Hierbij kunnen tweemaal efficiëntieverliezen optreden.
- Het is belangrijk de krachtvoercomputer regelmatig te ijken.

Manier van werken

- Tijdens Praktijkcijfers 1 heb ik de meeste concrete dingen geleerd. Dit komt mede door de manier van aansturing, maar vooral omdat weinig over mineralen bekend was. Door de begeleiding werd je ook "gedwongen" om grote stappen te nemen.
- Tijdens Praktijkcijfers 2 heb ik gewerkt met de Spelsimulatie. Een risico bij een computerprogramma is dat je te gemakkelijk maatregelen neemt, waardoor je je snel rijk kan rekenen. Er is dus goede begeleiding bij nodig. Daarnaast was de Spelsimulatie heel leerzaam, vooral omdat je alternatieve plannen kon doorrekenen. Bij het doorrekenen van de plannen krijg je een goed beeld van de gevolgen ervan. Soms heel anders dan je zelf verwacht.

Toekomst

Ondernemer en bedrijf

Ik wil op deze locatie tot mijn 65e boer blijven en groeien naar een bedrijf met meer dan 100 koeien. De randvoorwaarden zijn hiervoor aanwezig: voldoende groeimogelijkheden quotum, voldoende grond, voldoende stalcapaciteit. Om de genoemde doelstellingen te kunnen bereiken moet aandacht besteed worden aan: de capaciteit van de melkstal, de ruimte in de vergunning en de arbeidsvoorziening. De melkstal moet gerenoveerd worden. Uitbreiden in quotum is in mijn ogen nodig. Vooral als de melkprijs nog gaat dalen. Ik heb niet de intentie om het grondareaal uit te breiden, echter als er goede grond aangeboden wordt, zal ik ze niet zomaar laten liggen. Naast het groeien voor schaalvergroting zie ik groeien ook als een uitdaging, je blijft scherp. Een risico voor mijn locatie is de mogelijke natuurontwikkeling. Dit zou overigens ook weer in een kans omgezet kunnen worden als

het bedrijf als gevolg hiervan verplaatst kan worden. De komende drie jaar wil ik onderzoeken of we extra ruimte voor melkvee in de vergunning kunnen creëren door de zeugen-tak af te stoten. Ik wil in melkquotum blijven uitbreiden, 20.000 tot 40.000 kg per jaar tot een quotum van 800.000 tot 900.000 kg. Dit moet dan met 100 koeien vol te melken zijn. Ik wil dit zo lang mogelijk zonder vreemde arbeid doen. Ik wil mij meer richten op het graslandgebruik, omdat de voedings-waarde beter kan, waardoor de krachtvoerkosten weer kunnen dalen. Het blijft voor mij een uitdaging om uit extensief beheerd grasland een goede kuil te halen. Ik ben ervan overtuigd dat hier nog kansen liggen. Mijn vader wordt binnenkort 65 jaar en daarom wil hij zich verder terugtrekken uit het bedrijf. Hierdoor zal ik op arbeid moeten besparen. Er is echter een slecht aanbod aan loonwerk in mijn gebied. Hierdoor moet ik de afweging maken of ik met vreemd personeel ga werken, een robot ga aanschaffen of toch meer werkzaamheden in loonwerk laat uitvoeren. Wij hebben een jeugdskamp op ons bedrijf. Dit is in de loop van de jaren zo gegroeid. Ik zal echter niet investeren in verbreding, omdat dit in mijn ogen geen oplossing is voor de continuïteit van het bedrijf.

Omgeving

De invloed van buiten het bedrijf is belangrijk. Hoe het precies uitpakt blijft koffiedik kijken. In ons geval kan de mooie omgeving het bedrijf in de toekomst parten spelen. Daarnaast ga ik van een prijsdaling van de melk uit, ik probeer dit op te vangen door te groeien.

Tips voor collega's

Durf minder kunstmest te strooien. Je zult zien dat de opbrengst nauwelijks daalt. Houd de kwaliteit van het ruwvoer wel in de gaten.

De ondernemer en zijn bedrijf

Bert-Jan Braakman is 34 jaar oud, getrouwd en heeft 2 kinderen. Hij typeert zichzelf als een fanatieke boer en een groeier. Het bedrijf ligt in het Gelderse Laag-Soeren, in de Veluwezoom. Het bestaat in totaal uit 60 hectare. De huis-kavel bestaat uit 20 hectare zandgrond. 25 hectare land bestaat uit uiterwaarden-kleigrond. Hiervan valt 7 hectare onder zwaar beheer. Als neventak hebben ze fokzeugen.

Bedrijfsoppervlakte:	1999	2002
Cultuurgrond (ha)	55,0	60,0
- uiterwaardegrond		25, 0
- waarvan zwaar beheer		7,0
Grasland (ha)	41,5	48,0
Snijmais (ha)	9,1	12,0
Productie:		
Productie (kg)	8.736	8.470
% vet	4,57	4,40
% elwit	3,47	3,53
Bedrijfsquotum (kg)	579.000	745.000
- waarvan lease	10.000	25.000
Intensiteit (kg/ha)	10.527	12.416
Melkveestapel:		
Aantal melkkoeien	72	85
Jongvee per 10 mk	9,7	8,1
Veeslag	80% HF	90% HF
	20% RHF	10% RHF
Neventak:		
Veesvarkens	147	0

S.M. Brandsma, Oudemirdum

(semi)-biologisch, groei door samenwerking

Terugkijken op Praktijkcijfers

Ik heb een biologisch bedrijf. Door het faillissement van onze afnemer kan ik de melk niet meer biologisch afzetten. Om kosten te besparen voer ik nu weer gangbaar krachtvoer. Ik was van plan om tijdens de Praktijkcijfersperiode flink te groeien, dit is gerealiseerd door een maatschap aan te gaan met een collega melkveehouder. Hierdoor is zowel het quotum als het areaal grond flink toegenomen.

Uitgangspunt om als biologisch boer mee te doen aan Praktijkcijfers 2 was om te kijken of ook ik de normen kan halen. Daarnaast vond ik het leerzaam om vergeleken te worden met (intensieve) gangbare collega's. Door Praktijkcijfers is veel kwantitatieve informatie naar boven gekomen, wat weer gebruikt kan worden als voorlichting.

Minas bleek voor mijn bedrijf geen issue. In mijn ogen is Minas niet meer dan appels en peren bij elkaar optellen, er wordt alleen over verliesnormen gesproken en niet over benutting.

Het plan

Het plan heb ik voor een groot deel gehaald. In dit plan zou ik groeien in melkquotum met 200.000 kg. Door de maatschap die we zijn aangegaan is het totale quotum 170.000 kg hoger geworden. De productie per koe is met 100 kg niet zo hard gestegen als in het plan. Door groei van het quotum hebben we niet genoeg kunnen selecteren. De graskwaliteit en de grasopbrengst zijn verbeterd. Deze verbeteringen zijn onder

andere tot stand gekomen door graslandvernieuwing. De benutting van het krachtvoer is beter geworden. De aanschaf van een voercomputer heeft hierin de grootste rol gespeeld.

Maatregelen tijdens PC 2	Plan	Realisatie
Melkquotum (kg)	200.000	170.000
Productie/koe (kg melk)	250	+100
Graskwaliteit	25	Verbeterd
Grasopbrengst (kVEM/ha)	100	Verbeterd
Benutting krachtvoer	200	Gehaald

Opgedane ervaring

- De beste tweede tak van het bedrijf is het optimaliseren van de eerste tak.
- Ik heb veel kennis opgedaan door ervaringen uit te wisselen met andere boeren tijdens de groepsbijeenkomsten, vooral op het gebied van productie en voermanagement.
- Ik heb voor mijzelf bevestiging gekregen van ideeën die ik had. Vooral wat betreft bemesting en voeding. Bijvoorbeeld dat het eiwitgehalte in het rantsoen lager kan.
- Het werken met de spelsimulatie was leerzaam. Het geeft inzicht in de gevolgen van maatregelen en bevestiging van gemaakte plannen.

Toekomst

In de toekomst wil ik op deze plek een bedrijf hebben waaruit ik een goed inkomen kan blijven halen en dat later goed over te nemen is. Hiervoor zet ik in op groei. De komende drie jaar willen we sterk uitbreiden in quotum: 300.000 kg, melkkoeien: 45 stuks en de stal moet uitgebreid worden met ongeveer 70 plaatsen. Hierbij wil ik streven naar koeien die maximaal 7.500 kg produceren met hoge gehalten. Uiteindelijk wil ik groeien tot 800.000 kg bij biologische bedrijfsvoering mits ik de afzet kan regelen. Anders wil ik gangbaar doorgroeien naar 1 miljoen kg quotum.

Op de langere termijn zal het steeds duidelijker worden dat de boer parkbeheerder wordt van Nederland, met koeien erbij voor de toeristen. In mijn ogen beweegt de landbouw naar het oosten.

Tips aan collega's

- Zorg dat jij, je gezin en het bedrijf in balans zijn.
- Pleeg geen rooibouw op jezelf, het land en de dieren.
- In de toekomst zal kunstmeststofaaf gaan meetellen in Minas. Houd hier nu al rekening mee.
- Direct contact houden met de consument is belangrijk. Zo ben je van elkaar op de hoogte. Spijker je bedrijf niet dicht.
- Als boeren moeten we elkaar helpen, niet beconcurreren. Dit zorgt voor een gezonde landbouw.

De ondernemer en zijn bedrijf

Samen met zijn vriendin heeft S. Brandsma sinds vier jaar een melkveebedrijf in het Friese Oudemirdum. Ze zijn in maatschap met een collega-veehouder. Deze collega fokt het jongvee op, Brandsma melkt. Als hij weer afzet vindt voor de melk dan gaat hij weer volledig over op biologische productie. Hij boert biologisch, omdat 'je zo minder rooibouw pleegt op je land, dieren en jezelf'. Hij probeert zo intensief mogelijk te boeren om voldoende mest te hebben. Op de 90 hectare van de maatschap melkt hij een quotum vol van 500.000 kg. De 80 koeien produceren gemiddeld 7.300 kg melk met 5,72% vet en 4,00% eiwit. Als neventakken organiseren ze excursies voor toeristen op het bedrijf. Daarnaast maken ze boeren-rooms, wat ze voornamelijk aan de handel verkopen. Verder bieden ze de mogelijkheid voor dagrecreatie (educatie). Ook doen ze aan agrarisch natuurbeheer: weldevoegel-, slootkant- en akkerrandenbeheer en een kikkerpoel.

Bedrijfsoppervlakte:	1999	2002
Cultuurgrond (ha)	43,7	90,0
waarvan gehuurd (ha)	4,3	
Grasland (ha)	35,7	80,0
Snijmais (ha)	4,3	3,0
Graan (ha)		7,0
Akkerrandenbeheer (ha)		0,5
Div. gewassen (ha)	8,0	
Productie		
Productie (kg)	6.900	7.300
% vet	4,50	4,60
% eiwit	3,40	3,60
Bedrijfsquotum (kg)	330.323	500.000
Intensiteit (kg/ha)	6.900	5.550
Melkveestapel:		
Aantal melkkoeien	50	80
Jongvee per 10 mk	8,5	
Veeslag	100 % Jersey	60% HF,
	en 91 % HF,	10% Jersey X HF,
	5% FH, 4% OV	20% MRY X HF,
		10% OV

J.H.M. Reimer, De Lutte

Ik laat me niet meer opjagen door anderen,
ik wil zelf de touwtjes in handen houden

Terugkijken op Praktijkcijfers

Misschien is wel het belangrijkste dat ik geleerd heb dat ik mijn eigen weg moet zoeken. Ik heb besloten dat ik me niet op laten jagen door anderen. Ik ga op zoek naar de strategie die bij mij past.

Ik vond het meedoen aan Praktijkcijfers een aanvulling op mijn ondernemerschap. Ik heb ook aan Praktijkcijfers 1 meegedaan. Daar lag de nadruk vooral op het technische aspect, op het goed bestemmen en goed voeren. In Praktijkcijfers 2 was de ondernemer meer zelf aan zet. Met de kennis die ik uit de eerste periode had opgedaan was dit goed te doen.

Bij de start van Praktijkcijfers 2 haalde ik de eindnormen al ongeveer. Het plan dat ik heb gemaakt richtte zich op uitbreiding in melkquotum en verdere optimalisatie van het voer- en graslandmanagement. De optimalisatie is grotendeels uitgevoerd, met name door het gebruik van klaver in grasland is het kunstmestverbruik nog verder gedaald. De uitbreiding van het melkquotum is minder hard gegaan dan ik van plan was.

De cijfers

Het concrete plan dat ik met de spelsimulatie heb gemaakt, is voor een groot deel gerealiseerd. Met name de optimalisatie van het graslandmanagement is goed gelukt. Het bemestingsniveau is verlaagd, de benutting van organische mest is verbeterd en de graslandopbrengst is op peil gebleven. Ik ben minder hard gegroeid in quotum: 60.000 in plaats van de

Maatregelen tijdens PC 2	Plan	Realisatie 2002
Melkquotum (kg)	+125.000	+60.000
Productie/koe (kg melk)	+300	0
N-niveau grasland (kg)	-25	Gehaald
Benutting org. Mest	25	Gehaald
Grasopbrengst (kVEM/ha)	+470	Gehaald
Netto aanvoer mest (kg P ₂ O ₅ /ha)	-5	Gehaald

125.000 uit het plan. In 2003 wil ik nog 40.000 aankopen. Hard groeien past niet bij mij. Met kleinere stappen groeien heb ik het gevoel dat ik de touwtjes beter in handen kan houden. De productie per koe zou volgens plan met 300 kg groeien. De melkgift is echter op hetzelfde niveau gebleven. Dit komt omdat ik de laatste jaren vooral heb gefocust op grasland- en mineralenmanagement. Ik ben tot het inzicht gekomen dat een hoge productie per koe in mijn situatie niet zo belangrijk is omdat ik een extensief bedrijf heb. Ook heeft de fokkerij gewoon minder aandacht gekregen.

Volgens het plan zou ik de Minas-normen moeten kunnen halen, dit is ook gelukt. Omdat ik in de uitgangssituatie al dicht bij de verliesnormen zat heb ik Minas nooit als een groot probleem gezien. Bij de uitgangssituatie zat ik ten opzichte van collega's heel laag met het overschot. Nu is het verschil minder groot. Dit komt omdat ik op mijn bedrijf al grote

stappen had gemaakt. Ik kon alleen besparingen halen door verfijning van de bedrijfsvoering. Ten opzichte van 1999 is het saldo in vergelijking met collega's gestegen. De vaste kosten zijn gedaald. Vooral de kosten voor KI en melkcontrole zijn gedaald. Dit als gevolg van een veranderde stierkeuze, vooral kijken daar duurzaamheid. Daarnaast is de melkcontrole van één keer per drie naar één keer per vier weken gegaan.

Opgedane ervaring

Bedrijf en ondernemer

- Tijdens het project ben ik teruggekomen van harde groei. Langzamer groeien past beter bij mij. Dan heb ik het gevoel dat ik de touwtjes stevig in handen kan houden.
- Met een lagere bemesting is het toch mogelijk om een gezond bedrijf te houden. Dit komt vooral door een betere benutting van de biodiversiteit.
- Klaver wordt steeds belangrijker op mijn bedrijf. Klaver dwingt je tot goed graslandmanagement. Pas dan heeft toepassing hiervan een toegevoegde waarde.

Manier van werken

- Praktijkcijfers 1 was meer adviesgericht. Deze adviezen waren algemeen en hoefden niet bij de ondernemer te passen. Bij Praktijkcijfers 2 werd meer naar de ondernemer gekeken. Tijdens het eerste project heb ik een goed beeld gekregen van mijn bedrijf en hoe adviezen/veranderingen doorwerken binnen de bedrijfsvoering. Ik heb het idee dat ik met de hier op gedane kennis goed voorbereid was voor Praktijkcijfers 2. Door de benadering van het tweede project heb ik het idee dat ik eerder eigen keuzes maak en adviezen beter bekijk voordat ik ze overneem.
- De toepassing van de spelsimulatie heeft mij veel geholpen om een inzichtelijk plan te maken. De gevolgen van bepaalde maatregelen werden direct zichtbaar.
- Groepsbijeenkomsten spelen een belangrijke rol. Door ervaringen te delen en het bedrijf te spiegelen heb ik ervaringen opgedaan.

Toekomst

Ik wil binnen twee jaar het melkquotum hebben dat ik als plan had voor Praktijkcijfers. Dit betekent verder groeien met 60.000 kg melkquotum. Daarna streef ik naar een geleidelijke groei van ongeveer 8.000 kg per jaar. Door te groeien kan ik de capaciteiten van het bedrijf beter benutten.

Ook wil ik de dierenkosten terugdringen. De kosten voor dierenarts, KI en melkcontrole moeten kunnen zakken door in de fokkerij meer aandacht te besteden aan duurzame koeien. Mijn streven is ook om de resultaten die ik met het grasland- en mineralenmanagement heb geboekt vast te houden. Ik blijf proberen om hier nog verder te optimaliseren, maar het accent zal de komende jaren meer op de fokkerij liggen.

Op de lange termijn wil ik de geleidelijke quotumgroei blijven volhouden. Met als doel de mogelijkheden van het bedrijf optimaal te benutten. Het lijkt erop dat mijn zoon interesse heeft in het bedrijf. Als hij besluit dat hij hiermee verder wil, wil ik het bedrijf uitbreiden naar 100 melkkoeien. Daarmee biedt het bedrijf genoeg potentie voor de toekomst.

De invloed van buiten het bedrijf wordt steeds belangrijker. Brussel gaat een steeds grotere rol spelen. Ik verwacht dat het beleid zich zal richten op extensivering voor de Nederlandse landbouw en veehouderij. De marktwerking zal in de toekomst belangrijker worden. De meltprijs zal dalen en meer fluctueren. Het is belangrijk hier tijdig op in te spelen door de kostprijs te verlagen.

Tips aan collega's

- Focus op je eigen bedrijf. Laat je niet opjagen door anderen. Heb geduld met het nemen van beslissingen.
- Door het toepassen van de gedachte van biologische landbouw creëer je een duurzame bedrijfsvoering. Duurzaam t.a.v. de bodemvruchtbaarheid en diergeneesmiddelengebruik.
- Een gezond grasland is de basis van een gezonde bedrijfsvoering. Onder een gezond grasland versta ik duurzaam grasland met een hoog o.s.-gehalte. Gezond grasland heeft meerdere positieve gevolgen:
 - Minder gebruik van bestrijdingsmiddelen (graslandmanagement is de beste onkruidbestrijder).
 - Er komt goed ruwvoer van het land, hierdoor hoeft er minder (ruw)voer aangevoerd te worden.

- Het goede ruwvoer is de basis voor een gezonde veestapel.
- Is er een duurzame bedrijfsvoering aanwezig, dan is het belangrijk om te gaan finetunen. Dit wordt steeds belangrijker om de kostprijs in de hand te houden en de normen te halen.

De ondernemer en zijn bedrijf

Jan Reimer heeft een melkveebedrijf in het Twentse De Lutte. Het bedrijf bestaat uit 36 hectare zandgrond. De productie per koe is 8.200 kg met 4,65% vet en 3,58% eiwit. Zijn 60 koeien produceren ongeveer 460.000 kg melk.

Bedrijfsoppervlakte:	1999	2002
Cultuurgrond (ha)	32,8	36,0
Grasland (ha)	27,0	29,5
Snijmaais (ha)	5,8	6,5
Productie:		
Productie (kg)	8.200	8200
% vet	4,52	4,65
% eiwit	3,49	3,58
Bedrijfsquotum (kg)	397126	458126
Intensiteit (kg/ha)	12.107	12.725
Melkveestapel:		
Aantal melkkoeien	53	61
Jongvee per 10 mk	8,6	6,6
Veeslag	FH x HF	HFxHF

W. Veldboom, Zeewolde

Door verandering in opvolging zijn de plannen omgegooid

Terugkijken op Praktijkcijfers

Mijn toekomstvisie is veranderd. Het is nu duidelijk dat mijn zoon het bedrijf niet overneemt. We hebben er nu een pensioenpaardentak bij. Deze tak wordt volledig gerund door mijn zoon. Over een jaar moet hij uit deze tak zijn inkomen kunnen halen. Omdat het bedrijf niet overgenomen hoeft te worden heb ik ook geen quotum aangekocht. Ook door de komst van de melkrobot (2000) heb ik mijn plannen bij moeten stellen, de koeien worden heel anders geselecteerd. Toen ik werd gevraagd om aan Praktijkcijfers 2 mee te doen heb ik dit meteen aangegrepen. De belangrijkste reden is dat ik er beter van kon worden. Daarnaast was het uitgangspunt om de eindnorm te halen: geen heffing, maar toch hoge opbrengsten behouden. Praktijkcijfers heeft mij veel informatie opgeleverd. Ik heb het idee dat ik hierdoor ook bespaar, doordat je op meerdere punten binnen de bedrijfsvoering scherper bent en doordat de bemesting van kunstmest lager is.

Het plan

Het plan is op de meeste punten niet uitgekomen. Het melkquotum is niet uitgebreid door de veranderde toekomstvisie. De productie per koe is juist gedaald in plaats van gestegen. Dit is het gevolg van een hele andere selectie dan voorheen.

Maatregelen tijdens PC 2	Plan	Realisatie
Mais (ha)	+3	Gehaald
Melkquotum (kg)	+6.000	Niet gehaald
Productie/koe (kg melk)	+750	Niet gehaald
N-niveau grasland	-58	???

Door de aanschaf van de melkrobot selecteer ik nu vooral op speenstand en poten. Terwijl ik eerder fervent fokte op melkproductie. Hierdoor is de productie omlaag gegaan. Wel zie ik dat de koeien het langer volhouden. De krachtvoergif is gedaald. Het stikstofniveau van het grasland is gedaald. De Minas eindnormen voor 2003 heb ik gehaald. Toch zie ik Minas nog steeds als een bedreiging, omdat er een boeteclausule aan vast zit.

Ervaringen

Bedrijf en ondernemer

- Het aanschaffen van de robot heeft mijn bedrijfsvoering meer op de kop gezet dan ik van tevoren had ingeschat.
- De komst van de robot heeft mijn sociale omstandigheden verbeterd.
- Door Minas kun je beter omgaan met minder mineralen, je bent veel bewuster met mest bezig. Dit heeft geld opgeleverd.
- Door de paardentak komen er veel mensen over de vloer. Sociaal gezien is dit positief.

Manier van werken

- Volgens mij waren de gevolgen van de maatregelen zoals die door het spelsimulatie-programma werden berekend niet altijd even goed. Het voordeel van deze manier van werken is dat je wordt gestimuleerd om een concreet plan te maken, waar je je op gaat richten.

Toekomst

Ondernemer en bedrijf

De komende drie jaar wil ik mij vooral richten op het continueren van een gezond bedrijf. Daarnaast wil ik mij richten op het verhogen van de melkproductie. Hierbij wil ik niet verder gaan dan een productie van 10.000 kg per koe. Dit is onderdeel van het hele koemanagement, waar ik weer meer aandacht aan moet gaan schenken. Het koemanagement heeft geleden onder de aandacht die de tweede tak heeft opgeëist. Ook wil ik mij richten op het verlagen van de toegerkende kosten. Hier kan ik echter geen grote klappen maken. In principe koop ik geen melkquotum meer aan, maar als de prijs aanvaardbaar is..... Daarnaast moet er in september 2003 een windmolen op mijn erf staan. De paardentak moet worden uitgebreid tot een volledig eenmansbedrijf. Zoals ik het nu zie zal ik over ongeveer tien jaar stoppen met het bedrijf. Dit hangt ook van de uitbreiding van de stad Almere af, wanneer een projectontwikkelaar interesse toont in mijn grond.

Omgeving

De stad Almere komt snel mijn kant op. Zag ik dit eerst als een bedreiging, nu is het de mooiste kans voor bedrijfsbeëindiging.

De ondernemer en zijn bedrijf

De familie Veldboom heeft een melkveehouderijbedrijf in Zeewolde. Het bedrijf bestaat uit 51 ha cultuurgrond, waarvan 28 ha grasland, 6 ha gehuurd maisland. 20 ha is verhuurd voor poolaardappelen, tulpen en plantuien. De productie per koe (305) is 9.780 kg met 4,20 % vet en 3,37 % eiwit. Het bedrijfsquotum van 788.000 kg wordt met een robot vol gemolken.

Bedrijfsoppervlakte:	1999	2002
Cultuurgrond (ha)	51	50
Grasland (ha)	28	25
Snijmais (ha gehuurd)	6	5
Poolaardappelen (ha verhuurd)	17	10
Tulpen (ha verhuurd)		6
Plantuien (ha verhuurd)		4
Productie:		
Productie (kg)	10.000	9.780
% vet	4,14	4,20
% eiwit	3,48	3,37
Bedrijfsquotum (kg)	788.000	788.000
+ lease		20.000
Intensiteit (kg/ha)	23.176	26.933
Melkveestapel:		
Aantal melkkoeien	80,0	81
Veestag	HF	HF

Tips aan collega's

- Verdeel mest op het goede tijdstip.
- Wees niet te zuinig met kunstmest. Om goed te melken moet het ruw eiwit in het ruwvoer op peil blijven.

Mts. Van Weerdenburg, Beets

Minas-eindnorm geen bedreiging meer

Terugkijken op Praktijkcijfers

De melk regionaal afzetten en boeren in een gebied met veel natuurontwikkeling. Dat was de kop boven onze strategie van 2000. We boeren nog steeds. Maar het opzetten van een streekproduct en het regelen van de afzet is helaas niet gelukt. We hebben er met een groep boeren hard aan getrokken maar het heeft niet tot het gewenste resultaat geleid.

We waren van plan om flink te groeien in melkquotum en om de Minas-eindnormen te gaan halen. Dit zou o.a. moeten gebeuren door aanpassing van de bemesting en door het afstoten van de jongveeopfok. In feite is dit goed gelukt, we zijn flink gegroeid in quotum. Het halen van de eindnormen bleek achteraf een stuk eenvoudiger dan ik vooraf had ingeschat.

Ik deed vooral mee om de eindnormen te halen, daarnaast ben ik altijd nieuwsgierig naar nieuwe kennis. In dit opzicht ben ik erg tevreden over het project. Misschien wel de belangrijkste reden is, dat ik graag mee wil praten over beleid. Zo heb ik het gevoel dat ik ook invloed heb en dat je niet alles zomaar opgelegd krijgt.

Het plan

In het plan staat dat ik voor het jaar 2003 200.000 kg melkquotum aan zou kopen. Het grootste deel daarvan is inmiddels gerealiseerd. Het bouwplan bevat meer mais dan ik in het plan had opgenomen. In de toekomst wil ik het plan aanhouden. Omdat het nog niet duidelijk is wat het referentie-

jaar wordt voor de subsidie, houd ik me nu nog bij een groter areaal. De jongveeopfok is afgestoten. Hierdoor kan ik mij volledig richten op de melkkoeien. Het enige waar ik aan moet wennen is dat je de toekomst uit handen geeft.

De bemesting is behoorlijk aangepast. Het bemestingsniveau is verlaagd, de benutting van de organische mest is verbeterd. Dit is gerealiseerd door de koeien meer binnen te houden. Ook het graslandmanagement is flink verbeterd, de graslandopbrengst is gestegen vooral door graslandvernieuwing. In 2003 wil ik optimaal gebruik maken van melk leasen. Mijn bedrijfsquotum is dan uitgegroeid naar 736.000 kg.

Maatregelen tijdens PC 2	Plan	Situatie 2002
Melkquotum (kg)	+200.000	+164.400
Mais (ha)	+2	+3,5
Jongvee/mk	-8	Gerealiseerd
N-niveau grasland (kg)	-50	Gerealiseerd
Benutting org. Mest	+30	Gerealiseerd
Graskwaliteit	+10	Gerealiseerd
Grasopbrengst (KVEEM/ha)	+1.250	Gerealiseerd

Opgedane ervaring

Bedrijf en ondernemer

- Bij de start leek het mij erg moeilijk om de eindnormen te halen. Dit is heel erg meegevallen. Al vraag ik mij af of het ook zo gemakkelijk is als de groeiseizoenen minder goed uitvallen.
- Tijdens het project ben ik er achter gekomen dat de veenweidegrond veel stikstof nalevert.
- Minas heeft mij veel kennis bezorgd. Ik heb nu beter zicht op de verschillende manieren om aan Minas te kunnen voldoen. Dankzij de onderzoeken die ik tijdens het project heb laten uitvoeren heb ik het stikstofleverend vermogen van mijn percelen beter in kaart. Hierdoor kan ik nauwkeuriger bemesten. Door het project heb ik de norm gemakkelijk gehaald en ben ik voorloper geworden.
- Om de benutting van de organische mest te vergroten heb ik de koeien 's zomers langer binnen gehouden: meer mest in de kelder, betere aanwending. Door deze maatregel is de productie onder druk komen te staan, omdat de koeien op stal minder vreten. Om dit op te heffen zou ik meer kracht-

voer moeten geven en goede kuil moeten voeren op stal. Van deze maatregel ben ik terug gekomen. In 2003 ga ik het anders doen.

- Ik heb niet het gevoel gekregen dat ik invloed heb op het beleid door mee te doen aan Praktijkcijfers. Voor mijn gevoel is er weinig met de kennis van Praktijkcijfers gedaan.
- Mede door de spelsimulatie ben ik er achter gekomen, dat afstoten van jongvee niet automatisch een beter mineralen-saldo hoeft te betekenen. De meerwaarde van de spelsimulatie was vooral dat de consequenties van plannen mooi konden worden doorgerekend. Ook dwingt het programma je tot het maken van verschillende plannen. Hierdoor is het ook gemakkelijker om stappen te nemen.

Manier van werken

- Praktijkcijfers heeft meer administratie opgeleverd dan ik had gedacht. Ik had zelf het idee dat ik dit al goed op orde had. Voor de doelen van het project was deze meer uitgebreide registratie zeker de moeite waard. Echter na het project zal ik minder registreren. Mijn graslandkalender wordt dan weer het belangrijkste hulpmiddel.
- Het groepsoverleg heeft mij veel opgeleverd. Hierdoor is het nemen van beslissingen veel gemakkelijker. Dit komt o.a. omdat je door informatie en door steun tijdens de groepsbijeenkomsten meer zelfvertrouwen krijgt. Je durft hierdoor meer extreme maatregelen te nemen dan anders, bijvoorbeeld minder stikstof strooien.
- De aanpak van het project beviel mij goed. Door de ondernemer centraal te stellen wordt je vanzelf creatiever. Je wordt gedwongen om zelf het initiatief te nemen.

Toekomst

Ik wil gewoon doorgaan met mijn bedrijf. De eerste jaren wil ik er aan werken om de financieringslasten omlaag te krijgen. Daarnaast blijf ik streven naar een simpel bedrijf dat arbeidstechnisch optimaal is, zodat ik de bedrijfsvoering met mijn rugklachten kan volhouden. Omdat er nu nog geen duidelijkheid is over de bedrijfsopvolging heb ik de groei-strategie achter mij gelaten en wil ik de bedrijfsgrootte hetzelfde laten, maar wel optimaal gebruik maken van leasen.

Dit kan veranderen als de plannen doorgaan om het grondwaterpeil te verhogen. Als onderdeel van de herinrichting wordt overgegaan van onderbemaling naar blokbemaling. Het grondwater niveau stijgt naar 60 cm. Hierdoor komt de ruwvoerwinning in gevaar.

In de toekomst zal steeds meer erkend worden dat de landbouw nodig is voor landschapsonderhoud. In de verre toekomst is in mijn ogen Nederland de woondelta voor Europa. De voedselproductie is dan verschoven naar het oosten.

Tips aan collega's

Als de mogelijkheid er is dan adviseer ik iedereen om met een spelsimulatie te werken. Tijdens deze sessie worden maatregelen aangedragen. Het is mogelijk deze maatregelen voor je eigen bedrijf door te rekenen zonder risico's. Hierdoor ontdek je goed welke mogelijkheden je eigen bedrijf heeft. Mede doordat ik aan Praktijkcijfers heb meegedaan denk ik dat veel collega's, die niet op topproductie sturen, veel winst kunnen halen in het graslandmanagement in de zomer. Door goed ruwvoer te telen is het mogelijk om in krachtvoer omlaag te gaan.

De ondernemer en zijn bedrijf

Jan van Weerdenburg heeft een gezinsbedrijf in Beets, Noord Holland. Op een areaal van 40 hectare melkt hij een quotum van 686.000 kg. De productie per koe is 9.500 kg met 4,55% vet en 3,60% eiwit. Jongveeopfok is uitbesteed.

Bedrijfsoppervlakte:	1999	2002
Cultuurgrond (ha)	40,0	40,0
Grasland (ha)	36,0	32,5
Snijmais (ha)	4,0	7,5
Productie:		
Productie (kg)	9.500	9.500
% vet	4,55	4,55
% eiwit	3,60	3,60
Bedrijfsquotum (kg)	521.600	686.000
Intensiteit (kg/ha)	13.041	17.150
Melkveestapel:		
Aantal melkkoelen	55,0	75,0
Jongvee per 10 mk	8,0	0
Veeslag	HF	HF

Fam. Van der Wijst, Boerdonk

Met MRIJ als basis: bedreigingen omzetten in kansen

Terugkijken op Praktijkcijfers

We zijn redelijk eigenwijs in onze strategie. We werken met MRIJ koeien in een intensief landbouwgebied. Veel deskundigen vonden dat we naar een hoogproductieve veestapel over zouden moeten stappen. We zijn echter zuinig op de sterke punten van onze koeien: lage dierkosten (duurzaamheid), hoge omzet en aanwas en hoge gehalten.

We hebben veel geleerd in Praktijkcijfers. Tijdens het eerste project werd kennis aangedragen rond bemesting en voeding. Door deze kennis toe te passen kregen we inzicht in de maatregelen die we moesten nemen en in de mogelijkheden van maatregelen. De aanpak van Praktijkcijfers 2 (werken vanuit de doelstelling en visie van de ondernemer) past beter bij ons, maar was niet zo waardevol geweest zonder de kennis die we in de eerste jaren al hadden opgedaan. Onze studiegroep was zeer hecht en had een goede instelling. Hierdoor konden we kritisch op elkaar zijn.

Onze strategie was gericht op een lichte groei in quotum, en behoorlijk forse maatregelen in bemesting en graslandmanagement om de Minas-normen te kunnen halen. We zaten toen nog bijna 120 kg stikstof boven de eindnorm.

Het plan

In 2000 waren we er nog niet helemaal uit hoever het bedrijf door zou moeten groeien. Een idee is wel geweest om door te groeien naar 1.000.000 kg melkquotum. In het plan hadden we voorgenoemen om circa 34.000 kg aan te kopen. Dit is wat meer geworden: 56.000 kg.

We waren van plan om ons areaal uit te breiden, eventueel met akkerbouw, om onder de 3 GVE per ha te blijven. Door het stelsel van mestafzetcontracten in combinatie met de afgenomen druk op de mestmarkt is dit niet meer nodig. Er is nu voor ons bedrijf genoeg grond te contracteren.

Maatregelen tijdens PC 2	Plan	Realisatie
Melkquotum (kg)	+33.700	+56.000
Productie/koe (kg melk)	+200	-90
Jongvee/mk	-0,67	+0,1
N-niveau grasland (kg)	-100	Verbeterd
Benutting org. Mest	+10	Verbeterd
Grasopbrengst (kVEM/ha)	+500	Verbeterd
Netto aanvoer mest (kg P ₂ O ₅ /ha)	-11	Gehaald

Arbeidsbehoefte aanpassen aan het arbeidsaanbod. Doordat Johan zich in de toekomst gaat terugtrekken uit het bedrijf wordt er steeds meer werk overgelaten aan de loonwerker. Dit is ook de belangrijkste reden om uiteindelijk niet te kiezen voor een forse groei in melkquotum.

De melkproductie per koe is niet gestegen, we zijn daar ook niet actief mee bezig geweest. Het graslandmanagement is wel fors aangepast, het bemestingsniveau is verlaagd. De

benutting van organische mest is verbeterd, door de dikke en dunne fractie van de mest apart aan te wenden en in het voorjaar meer te bemesten. Dit heeft er toe geleid dat we de Minas-normen hebben gehaald.

Als de variabele kosten, opbrengsten en het saldo worden vergeleken met collega's, dan zien we dat het saldo is toegenomen.

Opgedane ervaring

Bedrijf en ondernemer

- We hebben veel kennis opgedaan over bemesting en voeding en hebben daardoor onze mineralenstromen goed onder controle.
- Minas heeft geld opgeleverd in plaats van extra kosten.
- Door de extra opgedane kennis hebben we meer zelfvertrouwen en kunnen we gemakkelijker beslissingen nemen.

Manier van werken

- We hebben altijd onze eigen weg gekozen en nooit zonder meer de algemene adviezen opgevolgd. Het mooie van de aanpak in Praktijkcijfers 2 was dat die eigen werkwijze uitgangspunt was. Je maakte zelf een plan volgens je eigen visie. We hebben de spelsimulatie melkvee vooral gebruikt om te toetsen of die visie van ons klopte. Gelukkig bleek dit inderdaad het geval.
- Het in groepen kritisch bespreken van bedrijfsresultaten en toekomstplannen is voor ons erg waardevol.

Toekomst

We houden vast aan de uitgezette lijn. We proberen gestaag door te groeien met 10.000 kg per jaar tot een quotum van 800.000 kg. We blijven boeren op de plek waar we zitten en uiteraard boeren we door met onze MRU-koeien. Binnen het bedrijf richten we ons op het verhogen van het eiwitgehalte.

Daarnaast zorgen we ervoor dat we ook na afloop van het project de vruchtbaarheid en gezondheid van de grond goed in de gaten blijven houden. Dit doen we met behulp van grond- en kuilonderzoek en door optimaal te bemesten. Een belangrijk punt waar we de komende jaren naar toewerken is de bedrijfsovername. Die moet over ongeveer vijf jaar worden gerealiseerd. Belangrijk hierbij is dat de resultaten van het bedrijf goed op peil blijven.

De omgeving speelt een steeds grotere rol voor het individuele melkveebedrijf. Dit betekent dat ondernemerschap steeds belangrijker wordt, steeds weer moet je op het juiste moment inspelen op nieuwe ontwikkelingen. Wij zien dat met vertrouwen tegemoet. We zijn bijvoorbeeld niet bang voor vermindering of afschaffing van subsidies. Tot op zekere hoogte zijn deze subsidies remmend voor het ondernemerschap.

We moeten blijven werken aan promotie van de sector. Het beleid zal zich o.a. gaan richten op dierenwelzijn. De consument krijgt indirect een steeds sterkere stem in het productieproces. Er zullen nog meer maatregelen op ons afkomen op het gebied van mineralen en hygiëne. Op termijn zorgen deze maatregelen voor extra opbrengst. Voorbeelden uit het verleden zijn KKM en Minas. De melkprijs zal in de toekomst met ongeveer 10 procent zakken, dit betekent dat we erg alert op onze kostprijs moeten zijn.

De ondernemer en zijn bedrijf

Johan en Maarten v/d Wijst hebben in maatschap een melkveebedrijf in Boerdonk. De veestapel bestaat voor 100% uit MRU. Met 110 dieren melken ze het quotum van 786.000 kg vol. De productie per koe bedraagt 6.700 kg met 4,45% vet en 3,72% eiwit.

Bedrijfsoppervlakte:	1999	2002
Cultuurgrond (ha)	50,0	50,0
Grasland (ha)	33,0	33,0
Snijmais (ha)	17,0	17,0
Productie:		
Productie (kg)	6.790	6.700
% vet	4,55	4,45
% eiwit	3,65	3,72
Bedrijfsquotum (kg)	730.038	786.038
Intensiteit (kg/ha)	14.601	15.720
Melkveestapel:		
Aantal melkkoelen	105	110
Jongvee per 10 mk	6,7	6,8
Veeslag	MRU	MRU

W.J.S.H. Winkelmolen, Grathem

Projectdeelname geeft je het lef om dingen anders te gaan doen

Terugkijken op Praktijkcijfers

Ons bedrijf ligt in een ruitverkevelings- en natuurontwikkelingsgebied. Door deze ontwikkelingen is onze huiskavel 100 meter verder van het bedrijf komen te liggen. Door de natuurontwikkeling zie ik geen mogelijkheden om mijn bedrijf hier verder uit te breiden. Ik heb mij gefocust op het optimaliseren van het bedrijf en ben gestart met een neventak: asperges. We waren van plan om de eindnormen te halen. Dit moest vooral gerealiseerd worden door minder jongvee aan houden, minder stikstof op grasland en het voerregime aanpassen. Daarnaast wilde ik een hogere productie nastreven. Hiervan ben ik teruggekomen omdat de koeien dat toch niet aan kunnen. Ook was het plan om de machinekosten te verlagen door meer werk uit te besteden.

De aanleiding om mee te doen was de dreiging die ik in Minas zag. Van Praktijkcijfers ben ik veel wijzer geworden. Het doorrekenen van mijn plannen met de spelsimulatie was prachtig, omdat direct de gevolgen van de maatregelen bleken. Hierdoor was het een stuk gemakkelijker om keuzes te maken.

Het plan

Van het plan is een aantal maatregelen gerealiseerd. Vermindering van het aantal stuks jongvee per melkkoel is voor het grootste deel gerealiseerd. Door strenger te selecteren op jongvee, is mijn jongveestapel gekrompen. Verlaging van het stikstofniveau op grasland heb ik gerealiseerd door simpelweg minder te bemesten. Doordat ik veel secuurder met mineralen omga is het stikstofniveau op grasland gedaald. In het plan had ik ook aangegeven dat de krachtvoergifft naar beneden zou gaan. Hier heb ik echter geen actie op ondernomen.

Maatregelen tijdens PC 2	Plan	Realisatie
Jongvee/mk	-2	-1,3
N-niveau grasland (kg)	-25	Gehaald

Vergelijk ik mijn kosten en opbrengsten met het Bedrijfs Specifiek Groeps gemiddelde van collega's dan valt mij een aantal dingen op. De machinekosten heb ik niet kunnen drukken. Dit omdat er beperkt aanbod van loonwerk is (geen concurrentie is hoge prijzen, dus goedkoper om zelf te doen). De gezondheidskosten zijn lager. Volgens mij komt dit door summerfeeding. De bemestingskosten zijn lager. Dit komt omdat ik secuur omga met kunstmest. De overige toegerekende kosten zijn hoog. Dit is het gevolg van mestcontracten die ik heb moeten afsluiten.

Opgedane ervaring

- Voordat ik aan Praktijkcijfers meedeed zag ik Minas als een bedreiging. Ik kijk er nu heel anders tegenaan. Tijdens het project bleek dat ik er goed aan kon voldoen. Dit heeft echter wel de nodige inspanningen gekost. De maatregelen die ik heb genomen hebben geld opgeleverd.
- Ik heb het idee dat deze leerervaringen zowel bij begeleiders als bij voorkwamen.
- Vooral op het vlak van bemesting heb ik veel kennis opgedaan. Ik ben de waarde van mest meer gaan waarderen. Door onderzoeken heb ik meer inzicht gekregen in de gehalten. Door voorlichting en durf om mest anders aan te wenden (betere verdeling van zowel organische mest als kunstmest) heb ik gezien dat de mest beter te benutten is.
- Door de meer constante voeding die de koeien krijgen bij summerfeeding is de veestapel gezonder geworden. Er treden minder ziekte en minder klauwproblemen op dan voorheen.

Toekomst

Het is niet mogelijk om op deze plaats in grond uit te breiden. Hierdoor kunnen we niet groeien. Daarom is het in mijn ogen niet mogelijk om het bedrijf te laten opvolgen. Wel wil ik in melkquotum nog wat groeien, als dat mogelijk is. Ik wil de bedrijfsvoering zoveel mogelijk blijven optimaliseren, zodat ik een redelijk inkomen uit het bedrijf blijf halen totdat ik afzwaai. Als we een oplossing vinden voor de arbeid willen we de asperges uitbreiden tot één hectare.

Tips aan collega's

Heb meer durf met het uitproberen van maatregelen op het gebied van voeding en bemesting. Er is meer mogelijk dan je zelf denkt.

De ondernemer en zijn bedrijf

Wiel Winkelmolen is getrouwd en heeft vier zonen. Ze hebben een melkveebedrijf in Grathem. Het bedrijf bestaat uit bijna 27 ha zandgrond, waarvan een gedeelte in een beekdal. In de open frontstal worden 42 koeien gemolken met een gemiddelde productie van 9.180 kg. Op het bedrijf wordt summerfeeding toegepast. Daarnaast is er een neventak met 340 vleesvarkens en 0,6 ha asperges.

Bedrijfsoppervlakte:	1999	2002
Cultuurgrond (ha)	21,9	27,6
Grasland (ha)	12,2	15,0
Snijmais (ha)	7,8	8,0
Korrelmais (ha)		4,0
Productie:		
Productie (kg)	8.493	9.180
% vet	4,61	4,53
% eiwit	3,51	3,49
Bedrijfsquotum (kg)	357.000	372.500
- waarvan lease		15.000
Intensiteit (kg/ha)	16.300	12.950
Melkveestapel:		
Aantal melkkoeien	43,1	42
Jongvee per 10 mk	8,4	7,1
Veeslag	HF	HF
Neventakken:		
Vleesvarkens	340	340
Asperges (ha)		0,6

3. Trendanalyse melkveebedrijven Praktijkcijfers 1997-2002

3.1 Inleiding

In totaal hebben 91 bedrijven vanaf 1997 tot en met 2002 aan Praktijkcijfers meegedaan. In deze rapportage is op een rij gezet hoe die bedrijven zich in de loop van het project hebben ontwikkeld. Hierbij komen de volgende aspecten aan bod:

- Bedrijfsopzet (3.2)
- Bedrijfsvoering: bemesting en voeding (3.3)
- Bedrijfsresultaten: mineralenoverschotten en saldo. (3.4)
- Invloed van regio, grondsoort, intensiviteit en overschot in de uitgangssituatie op de ontwikkeling. Vergelijking van het overschot met andere bedrijven en samenhang van de overschotten in opeenvolgende jaren. (3.5)

Uitgangspunten

• Overschot

Met het overschot wordt in deze rapportage het managementoverschot bedoeld. Dit overschot is gebaseerd op het werkelijke verbruik van mineralen. Bij het Minasoverschot wordt gekeken naar de aanvoer van mineralen. Dit kan sterk verschillen van het managementoverschot. Als kunstmest bijvoorbeeld in december 2000 is aangevoerd dan telt dit voor Minas mee als aanvoer voor het kalenderjaar 2000. Bij het managementoverschot wordt geconstateerd dat deze kunstmest eind 2000 nog in voorraad is en pas in 2001 werkelijk wordt gebruikt. Omdat Praktijkcijfers zich richt op mineralenmanagement is in deze rapportage voor het gebruik van het managementoverschot gekozen.

• Grondsoort

De indeling op grondsoort is gebaseerd op de eigen opgave van de bedrijven in 2000. De indeling droog zand is op basis van opgave van de bedrijven volgens de situatie in 2001.

3.2 Ontwikkeling bedrijfsopzet

In tabel 3.1 is de ontwikkeling van de structuur van de bedrijven in de periode 1997-2002 weergegeven. De cijfers hebben betrekking op het totale bedrijf, inclusief eventuele tweede takken. Uit de tabel blijkt dat de bedrijven zijn gegroeid in hectares en in totale melkproductie. De melkproductie per hectare lijkt zich te stabiliseren tegen de 14.000 kg. De veebezetting is iets verlaagd, door een lichte stijging van de melkproductie per koe en vooral door een lagere jongveebezetting. De teelt van andere voedergewassen dan snijmais en van niet-voedergewassen is toegenomen. Gemiddeld nemen gras en mais samen in 2002 nog steeds bijna 95% van

• Verliesnormen

In de rapportage wordt steeds gerefereerd aan de eindnormen, dit zijn de verliesnormen die juni 2001 zijn vastgesteld.

• Regio-indeling

De regio-indeling is volgens de indeling die in het project is gehanteerd. Regio Noord bestaat uit Friesland, Groningen en Drenthe, regio West uit Noord- en Zuid-Holland. Regio Oost uit Overijssel, Gelderland en Utrecht. Regio Zuid uit Noord-Brabant, Zeeland en Limburg.

Eindnormen (kg per ha):

	Grasland (droog zand)	Bouwland (droog zand)	Natuur
Stikstof	180 (100)	100 (60)	50
Fosfaat	20	20	10

Tabel 3.1: Ontwikkeling bedrijfsstructuur deelnemers Praktijkcijfers 1 en 2 (91 bedrijven).

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Vershil '02-'97	Vershil '02-'97 (%)
Cultuurgrond (ha)	41,0	41,5	42,8	45,7	47,7	48,8	7,8	19
Gras (ha)	34,0	34,4	34,6	36,4	37,5	38,2	4,2	12
Snijmais (ha)	6,3	6,4	7,1	7,3	8,1	8,0	1,7	27
Aandeel snijmais (% opp voedergewassen)	15,2	15,3	17,0	16,6	17,7	17,0	1,8	
Overige voedergew. (ha)	0,1	0,1	0,2	0,3	0,5	0,7	0,6	
Overige gewassen (ha)	0,7	0,6	0,8	1,6	1,6	2,0	1,3	
Bedrijfsmelkproductie (kg)	517.967	549.607	576.053	590.747	638.821	642.096	124.129	24
Melkkoeien	66,0	69,3	71,9	72,8	78,9	79,6	13,6	21
Melkproductie/koe (kg/jaar)	7.837	7.894	7.965	8.067	8.073	8.039	202	3
Jongvee/10 mk	8,8	8,3	7,9	7,8	7,3	7,3	-1,5	-17
Totaal f-GVE niet rundvee	5,3	5,4	4,7	6,5	6,7	5,8	0,6	11
Veebezetting (fGVE per ha cultuurgrond)	2,38	2,42	2,38	2,28	2,33	2,24	-0,14	-6
Melkproductie per ha voederoppervlakte (kg)	13.251	13.862	14.217	13.700	14.055	13.762	511	4

de totale bedrijfsoppervlakte in, dit was 98% in 1997. Het aandeel snijmais van de totale voederoppervlakte is toegenomen.

3.3 Ontwikkeling bedrijfsvoering: bemesting en beweiding

In tabel 3.2 is zichtbaar dat het aandeel grasland van de totale bedrijfsoppervlakte licht is afgenomen, dit komt vooral door de toename van niet-voedergewassen. De stikstof-kunstmestgift op grasland vertoont een continue dalende lijn. In totaal bedraagt de afname 126 kg per hectare ofwel 44 procent.

Bij het beweidingsstelsel is zichtbaar dat de melkkoeien minder onbeperkt worden beweid. Dit kan worden geïllustreerd door te kijken naar het aandeel van de bedrijven dat in de zomermaanden juli en augustus dag en nacht beweiden. In 1997 was dit 63% en in 2002 was dit 40%. Het aandeel bedrijven dat de koeien in de weideperiode volledig op stal houdt en

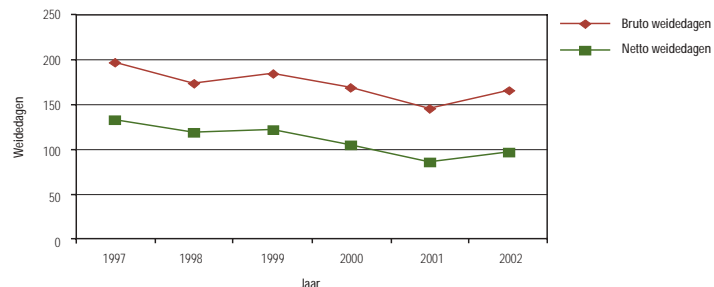
zomerstalvoeding (voeren van vers gras) of summerfeeding (voeren van ingekuild gras) toepast neemt langzaam toe (van 3 naar 5 bedrijven). De totale beweidingstijd, het aantal dagen tussen het begin van de weidegang en het opstallen, is duidelijk afgenomen. De koeien zijn gemiddeld 4,5 weken minder buiten. Ook hier is een duidelijke trend zichtbaar. Het jaar 2001 valt extra op. Door de MKZ-crisis gingen de koeien in het voorjaar noodgedwongen later naar buiten. De netto-weidedagen zijn berekend door de bruto-weidedagen te combineren met het beweidingsstelsel. Bij beperkt weiden wordt dan gerekend met 0,5 netto beweidingdagen. Ook hier is een duidelijke daling zichtbaar (figuur 3.1).

Het resultaat van een statistische toetsing van de verschillen in netto-weidedagen staat in tabel 3.3. Het aantal netto-weidedagen voor de melkkoeien neemt in de periode 1997-2002 duidelijk af. De verschillen tussen de afzonderlijke jaren zijn

Tabel 3.2: Ontwikking bedrijfsvoering: bemesting en beweiding

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Verschil '02-'97	Verschil '02-'97 (%)
Aandeel grasland (% totale bedrijfsoppervlakte)	83	83	82	81	80	80	-3	-4
N kunstmest grasland (kg/ha)	289	260	241	209	181	163	-126	-44
Beweidingssysteem (0= niet weiden, 0,5 is beperkt, 1 = onbeperkt)	0,68	0,68	0,64	0,62	0,60	0,57	-0,11	
Wel (1) of niet (0) weiden melkkoeien	0,97	0,97	0,98	0,97	0,95	0,95	-0,02	-2
Start beweiding melkkoeien	18 april	25 april	1 mei	1 mei	18 mei	8 mei	+19	
Opstallen melkkoeien	2 nov	15 okt	1 nov	17 okt	12 okt	20 okt	+13	
Totaal weidedagen melkkoeien	197	173	184	169	145	165	-32	-16
Netto weidedagen melkkoeien	133	119	122	105	85	96	-37	-28
Weidedagen pinken	167	146	160	145	128	132	-35	-21
Weidedagen kalveren	88	80	85	67	61	61	-27	-30

Figuur 3.1 Ontwikking bruto en netto-weidedagen melkkoeien Praktijkcijfers 2 1997-2002.

alle significant op het verschil tussen 1998 en 1999 na. Hier speelt het natte najaar van 1998 een duidelijke rol. De MKZ-crisis in het voorjaar van 2001 is ook terug te vinden.

Ook bij het jongvee is een daling van de beweidingduur zichtbaar. Het tijdstip van het begin van de beweiding van de melkkoeien en het opstallen hangt uiteraard samen met de weersomstandigheden. Het vroege opstallen in 1998 hangt bij voorbeeld samen met de zeer natte herfst. In 2001 was het in september ook erg nat. Veel bedrijven hebben toen de koeien opgesteld, bij een deel van de bedrijven gingen ze later soms nog weer de wei in. De trend naar later inscharen lijkt duidelijk zichtbaar. Het jaar 2001 was hierbij vanwege de MKZ-crisis een uitzonderlijk jaar. Bij het opstallen spelen de weersomstandigheden waarschijnlijk de belangrijkste rol. In het voorjaar is de keuze van de ondernemer meer bepalend. Er zijn steeds meer veehouders die er voor kiezen om de koeien in

het voorjaar langer binnen te houden om zodoende de hele eerste snede gras te kunnen maaien.

De melkproductie per koe is licht gestegen, per jaar gemiddeld met 40 kg, de gehalten zijn vrijwel ongewijzigd (tabel 3.4). Het mengvoerverbruik per koe is nauwelijks veranderd, het schommelt tussen 27 en 28,5 kg per 100 kg melk. In het kengetal verbruik mengvoer inclusief bijproducten zijn de bijproducten (perspulp, bierbostel e.d.) op VEM-basis omgerekend naar kg mengvoer. Ook dit niveau is erg constant. Naast het mengvoerverbruik is ook het totale aanvullende voerverbruik berekend. Dit is gebaseerd op al het aangekochte voer (krachtvoer, ruwvoer, bijproducten) en eventuele voorraadveranderingen. Het aanvullende voerverbruik lijkt aanzienlijk gestegen, dit wordt echter vooral veroorzaakt door het groeiende jaar 1997. Het bijzondere van 1997 is ook zichtbaar in het feit dat het verbruik van mengvoer inclusief bijproducten

Tabel 3.3 Verschillen (x - y) in gemiddeld aantal netto weidedagen voor de melkkoeien, 1997 tot 2002

Jaar	1997 (y)	1998 (y)	1999 (y)	2000 (y)	2001 (y)	2002 (y)
netto-weidedagen	133	120	122	105	86	97
1997 (x)	133	0				
1998 (x)	120	-12*	0			
1999 (x)	122	-11*	+3	0		
2000 (x)	105	-28*	-15*	-15*	0	
2001 (x)	86	-47*	-33*	-34*	-19*	0
2002 (x)	97	-36*	-22*	-24*	-8*	+11*

* Verschil in netto-weidedagen wijkt van 0 af met een betrouwbaarheid van 95%

Tabel 3.4: Ontwikkeling bedrijfsvoering: melkproductie en voeding.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Vershil '02-'97	Vershil '02-'97 (%)
Melkproductie per koe (kg)	7.837	7.894	7.965	8.067	8.073	8.039	+202	+3
Vet (%)	4,39	4,39	4,32	4,37	4,43	4,41	+0,03	+1
Eiwit (%)	3,46	3,47	3,46	3,46	3,46	3,48	+0,01	+0
Mengvoer verbruik (kg/koe)	2.197	2.255	2.160	2.198	2.318	2.279	+82	+4
Mengvoer inclusief bijproducten (kg per melkkoe)	2.494	2.530	2.415	2.495	2.573	2.510	+16	+1
Totaal aanvullend voerverbruik (kVEM per koe)	2.219	2.620	2.423	2.560	2.636	2.732	+513	+23
Mengvoer verbruik (kg per 100 kg melk)	28,1	28,6	27,1	27,2	28,7	28,3	+0,2	+1
Mengvoer verbruik inclusief bijproducten (kg per 100 kg melk)	31,8	32,0	30,2	30,9	31,8	31,1	-0,7	-2
Totaal aanvullend voerverbruik (kVEM per 100 kg melk)	28,4	33,2	30,4	31,7	32,8	33,9	+5,5	+19

van 2.344 kVEM per koe (2.494 kg maal 940 Vem) hoger was dan het totale aanvullende voerverbruik (2.219 kVEM per koe). Begin 1997 werd er nog extra voer (mengvoer of bijproducten) aangekocht omdat de voervoorraden toen erg krap waren. Aan het eind van het jaar lag er weer een flinke voervoorraad. Het jaar 1998 was een relatief slecht jaar vanwege de natte herfst, waardoor bedrijven op de voervoorraden inleerden.

Als 1997 en 1998 gemiddeld als normaal worden beschouwd, dan komt het aanvullend voerverbruik in deze jaren op 2.420 kVEM per koe uit. Met name in 2001 en 2002 lijkt zich een stijging van de voeraankopen voor te doen. Gerelateerd aan de zojuist berekende gemiddelde voeraankopen per koe van 1997 en 1998 is dit een stijging van 13%. Dit mag niet vertaald worden naar een daling van de voederproductie op het bedrijf van 13%. Om een schatting van de daling van de netto-voerproductie te kunnen maken moet de stijging in voeraankopen worden gerelateerd aan de netto-voederproductie. Gebaseerd

op de aanwezige veestapel en de gerealiseerde melkproductie kan die netto-voederproductie worden geschat. In de uitgangsjaren was dit gemiddeld ongeveer 8.500 kVEM per hectare voeder gewassen. Op basis hiervan kan een productie-daling van circa 3,5% worden berekend.

Conclusies bedrijfsvoering

- Er zijn forse veranderingen in het graslandmanagement doorgevoerd:
 - Sterke verlaging van de kunstmestgift
 - Minder beweid
- In de voeding en melkproductie komen vrijwel geen veranderingen in beeld.
- De forse verlaging van de stikstofkunstmestgift (44%) heeft niet geleid tot een sterke daling van de voerproductie (3,5%). Dit wijst op een duidelijke verbetering van de efficiëntie binnen de bedrijven.

- Het minder beweid speelt bij bovenstaande een rol. Uiteraard nemen de beweidings-verliezen af bij minder beweid. Bovendien komt er meer mest in de mestopslag terecht. Deze mest kan beter worden benut dan de mest die direct in de wei terecht komt.
- Ook de daling van de jongveebezetting draagt bij aan de betere benutting van de mineralen op het bedrijf.

3.4 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten: mineralenoverschotten en saldo

De veranderingen die in de bedrijfsvoering zijn doorgevoerd vertalen zich uiteraard naar de mineralenoverschotten. Bij de stikstofbalans (tabel 3.5 en figuur 3.2) is de sterke afname in kunstmest zichtbaar. Bij de overige aanvoerposten zijn de veranderingen klein. Aan de afvoerkant is de afvoer van melk iets toegenomen en die van vee afgenomen door minder jongvee. De veranderingen aan de afvoerkant worden vooral door jaareffecten veroorzaakt. In 1997 was de afvoer hoog

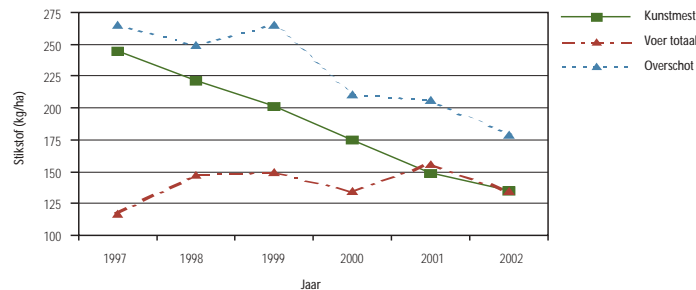
Tabel 3.5: Stikstofbalans deelnemers Praktijkcijfers 1997 tot 2002 (kg N/ha cultuurgrond).

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Vershil '02-'97	Vershil '02-'97 (%)
Verbruik								
Kunstmest	244	221	201	175	148	135	-109	-45
Krachtvoer en bijproducten	132	144	143	134	141	133	+2	+1
Ruwvoer	23	19	23	17	17	16	-8	-34
Organische mest	14	8	12	12	14	12	-2	
Totaal	413	393	378	338	319	296	-118	-28
Productie								
Melk	70	73	75	71	73	72	+3	+4
Vee	21	21	19	21	19	17	-4	-17
Organische mest (incl. Voorraadmutatie)	21	36	5	19	18	13	-8	
Overig, (incl. voorraad-toename ruwvoer).	38	16	16	17	2	14	-24	
Totaal	150	146	115	128	113	117	-33	-22
Overschot	266	249	266	210	206	179	-87	-33
Diercorrectie	28	29	29	27	29	26	-2	
Overschot minus diercorrectie	237	220	237	183	178	153	-84	-36
Overschrijding eindnorm	74	57	75	23	18	-7	-81	
realiseert eindnorm N (%)	14	20	15	30	36	54	+40	

door de flinke voorraadtoename die in deze balans als afvoer wordt meegerekend. In 1998 is de natte herfst weer zichtbaar, in dit geval door de extra afvoer van organische mest (gedeeltelijk ook voorraadtoename). Het stikstofoverschot is sterk gedaald. Zaten de bedrijven in 1997 gemiddeld nog 75 kg boven de (toen nog niet bekende) eindnorm, in 2002 zit deze groep gemiddeld onder de eindnorm voor stikstof. Het percentage bedrijven dat de eindnorm voor stikstof realiseert is toegenomen van 14 naar 54%.

Op bedrijfsniveau is het overschot gemiddeld gedaald met 2.170 kg ondanks een uitbreiding van de bedrijfsmelkproductie met bijna 125.000 kg. Het overschot per 1.000 kg geproduceerde melk is met ruim 1/3e gedaald van 21 kilogram in 1997 tot ruim 13,5 kg in 2002.

Figuur 3.2: Verbruik stikstof uit kunstmest, verbruik stikstof uit voer en stikstofoverschot Praktijkcijfers 1997-2002 (kg N/ha).

In tabel 3.6 is het resultaat van een statistische toetsing van de verschillen in stikstofoverschotten te zien. De tabel geeft aan dat de verschillen in N-overschot per ha tussen jaren in de meeste gevallen significant (ofwel niet toevallig) zijn. Elk jaar is het N-overschot significant lager dan in het voorgaande jaar met uitzondering van 1999 (ten opzichte van 1998 een niet significant hoger N-overschot) 1999 (ten opzichte van 1997 een vrijwel gelijk en, daardoor logischerwijs, niet significant hoger N-overschot), en 2001 (ten opzichte van 2000 een nauwelijks en, daardoor logischerwijs, niet significant lager N-overschot). Binnen de onderzochte groep is dus een statistisch betrouwbare daling van het N-overschot opgetreden in de periode 1997-2002. Deze daling verliep tamelijk gelijkmatig; gemiddeld ruim 17 kg per jaar.

De fosfaatbalans (tabel 3.7) geeft een ander beeld dan de

Tabel 3.6 Verschillen (x - y) in gemiddelde stikstof(management)overschotten per hectare, zonder stikstofcorrectie, 1997 tot 2002

Jaar	1997 (y)	1998 (y)	1999 (y)	2000 (y)	2001 (y)	2002 (y)
N-overschot/ha	266	249	266	210	206	179
1997 (x)	266	0				
1998 (x)	249	-16*	0			
1999 (x)	266	+0	+17	0		
2000 (x)	210	-55*	-39*	-56*	0	
2001 (x)	206	-59*	-43*	-60*	-4	0
2002 (x)	179	-87*	-70*	-87*	-31*	-27*

* Verschil in N-overschot wijkt van 0 af met een betrouwbaarheid van 95%

Tabel 3.7: Fosfaatbalans deelnemers Praktijkcijfers 1997 tot 2002 (kg P₂O₅/ha cultuurgrond)

Verbruik	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Verschil '02-'97	Verschil '02-'97 (%)
Kunstmest	27	26	24	22	17	17	-10	-36
Krachtvoer en bijproducten	51	55	53	51	54	52	+1	
Ruwvoer	7	6	7	6	5	5	-2	
Organische mest	7	5	7	7	7	6	-1	
Totaal	92	91	91	86	83	81	-11	-12
Productie								
Melk	26	28	28	27	30	29	+3	+10
Vee	12	13	11	12	11	10	-2	-18
Organische mest, inclusief voorraadverandering	8	13	2	8	8	6	-1	
Overig inclusief voorraadtoename ruwvoer	11	5	5	5	1	4	-7	
Totaal	57	58	47	52	50	50	-8	-13
Fosfaatoverschot	36	34	45	34	33	31	-5	-13
Fosfaatoverschot zonder kunstmest	9	9	21	12	16	14	+5	53
Overschrijding eindnorm	-11	-11	1	-8	-4	-6	+5	
Realiseert eindnorm fosfaat (%)	69	73	47	78	59	70	+1	

stikstofbalans. Het overschot is wel gedaald, maar relatief duidelijk minder. Ook bij fosfaat is de winst geboekt door minder kunstmest te gebruiken. Het fosfaatoverschot exclusief fosfaatkunstmest is iets gestegen. Het aandeel bedrijven dat de eindnorm voor fosfaat realiseert is over de hele periode niet gestegen.

In figuur 3.3 zijn de stikstofoverschotten voor de deelnemende bedrijven van 1997 en 2002 uitgezet tegen de melkproductie per hectare. Het gaat hierbij om het stikstofoverschot met aftrek van diercorrectie.

In de figuur is duidelijk zichtbaar dat de overschotten over de hele linie duidelijk zijn verlaagd. Ook in 2002 is nog steeds

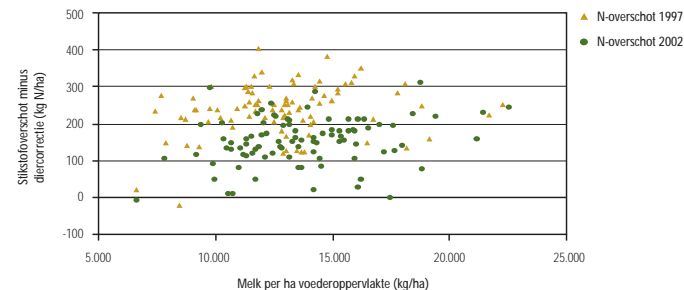
zichtbaar dat bij dezelfde melkproductie per hectare grote verschillen in overschotten voorkomen. In een vorige rapportage is al aandacht besteed aan de spreiding in overschotten, deze neemt vrijwel niet af in de loop van het project (Doornewaard, 2002). Dit geldt ook voor het jaar 2002.

Bij de variabele kosten hebben zich geen grote wijzigingen voorgedaan (tabel 3.8). De eerste jaren leken de variabele kosten te dalen, de laatste jaren lijken ze weer toe te nemen. De kosten die samenhangen met de teelt van het voer zijn relatief het meeste gedaald (-0.3 euro per 100 kg melk), dit komt vooral door de verlaging van het kunstmestverbruik. De voerkosten zijn gelijk gebleven ten opzicht van 1997, in de periode vanaf 1999 lijken de voerkosten wat te gaan stijgen.

Tabel 3.8: Saldo deelnemers Praktijkcijfers 1997 tot 2002 (Euro per 100 kg melk)

Kosten	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Verschil '02-'97	Verschil '02-'97 (%)
Veevoer	6,50	5,82	5,44	5,56	6,26	6,48	-0,02	0
Waarvan krachtvoer	4,95	4,61	4,21	4,41	5,01	5,08	+0,12	+3
Voedergewassen	1,70	1,35	1,29	1,38	1,38	1,40	-0,31	-18
Vee	2,00	2,10	1,87	1,80	1,83	1,93	-0,07	-3
Overige directe kosten	0,55	0,52	0,62	0,63	0,66	0,78	+0,23	+42
Directe kosten totaal	10,75	9,78	9,21	9,37	10,13	10,59	-0,16	-1
Opbrengsten								
Melk	34,47	35,48	32,70	34,13	36,26	34,65	+0,19	+1
Omzet en aanwas	3,96	3,97	3,52	3,65	2,54	2,92	-1,04	-26
Overig	1,49	0,72	0,97	0,92	0,99	0,94	-0,54	-37
Opbrengsten rundvee totaal	39,92	40,17	37,18	38,71	39,79	38,52	-1,40	-4
Saldo rundvee	29,17	30,38	27,97	29,33	29,66	27,93	-1,24	-4
Saldo bedrijf	30,40	30,81	28,64	30,15	30,19	28,36	-2,04	-7

Figuur 3.3: Stikstofoverschot met aftrek diercorrectie (kg N/ha) deelnemers Praktijkcijfers 1997 en 2002 uitgezet tegen intensiviteit (kg melk/ha).

Aan de opbrengstenkant valt vooral de flink lagere omzet en aanwas op vanaf 2001 (MKZ). De melkopbrengst is in 2002 op vrijwel hetzelfde peil als in 1997. Het saldo van de rundveetak is met 1,21 euro per 100 kg melk gedaald, het saldo van het totale bedrijf met 2 euro per 100 kg melk. Bij de gemiddelde melkproductie van bijna 650.000 kg betekent dit een daling van de inkomsten met bijna 13.000 euro per jaar. Aan de andere kant levert de gemiddelde productietoename met 125.000 kg melk op bedrijfsniveau een behoorlijke toename van het saldo op bedrijfsniveau op. Op basis van 28 eurocent per kg melk is dit een bedrag van 35.000 euro. Uiteraard gaat de productietoename wel gepaard met een toename van diverse vaste kosten (o.a. quatumkosten, gebouwen, arbeid) die in deze saldoberekening buiten beschouwing blijven.

Conclusies bedrijfsresultaten

- Het stikstofoverschot is fors verlaagd, zowel per hectare als op bedrijfsniveau. Het fosfaatoverschot is ook verlaagd, maar minder sterk. De groei (in bedrijfsomvang) is gecombineerd met een afname van de milieubelasting (stikstofoverschot).
- De samenhang tussen mineralenmanagement en het saldo zou vooral tot uiting kunnen komen bij de voerkosten, de gewaskosten en de omzet en aanwas.
 - Voerkosten: eerder werd bij de bedrijfsvoering al duidelijk dat de verlaging van de bemesting niet tot fors hogere voeraankopen heeft geleid. Dit in combinatie met lage (ruw)voerprijzen heeft er toe geleid dat de voerkosten niet zijn gestegen.
 - Gewaskosten: door het lagere kunstmestverbruik zijn de gewaskosten gedaald (in absolute zin blijft het een kleine post). Deze daling is gerealiseerd ondanks de forse stijging van de kunstmestprijs.

- De omzet en aanwas is fors gedaald, vooral vanaf 2001. Dit wordt vooral veroorzaakt door de lagere prijzen. Daarnaast speelt ook de afname van de jongveebezetting een rol.

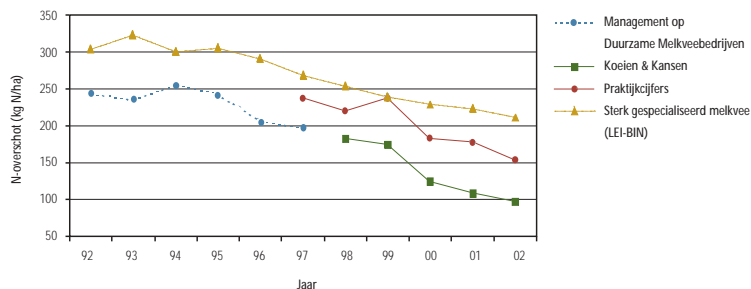
- Al met al lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat het saldo meer wordt beïnvloed door prijsfluctuaties (omzet en aanwas, voer, melkopbrengst) dan door direct effect van mineralenmanagement. Indirect speelt mineralenmanagement uiteraard wel een rol. Het lagere kunstmestverbruik leidt slechts beperkt tot een daling van de voerproductie. Zou het kunstmestverbruik zijn verlaagd, zonder verbetering van het voer- en graslandmanagement dan zou dit ongetwijfeld tot een sterkere stijging van de voeraankopen en dus de voerkosten hebben geleid.

3.5 Vergelijking stikstofoverschot Praktijkcijfers met andere melkveebedrijven en groeps-indelingen op bedrijfskenmerken

In figuur 3.4 is de ontwikkeling van het stikstofoverschot van verschillende groepen melkveebedrijven vanaf 1992 uitgezet. De deelnemers van Praktijkcijfers nemen een positie in tussen het gemiddelde sterk gespecialiseerde melkveebedrijf (LEI-Bedrijven Informatie Net) en het gemiddelde Koeien & Kansen bedrijf. De cijfers voor 2002 van het bedrijveninformatienet en van Koeien & Kansen zijn voorlopige cijfers.

In tabel 3.9 is zichtbaar dat de bedrijven in de regio Noord het snelste groeien in melkproductie. Deze groep bedrijven was in de uitgangssituatie ook al het grootst. Gemiddeld groeien deze

Figuur 3.4 Ontwikkeling stikstofoverschot van verschillende groepen melkveebedrijven (kg N/ha).

Tabel 3.9: Ontwikkeling in periode van 1997 tot en met 2002 van bedrijfsopzet, bedrijfsvoering en resultaten van deelnemers Praktijkcijfers onderverdeeld naar regio.

	Noord		West		Oost		Zuid	
	2002	Vershil '02-'97	2002	Vershil '02-'97	2002	Vershil '02-'97	2002	Vershil '02-'97
Aantal bedrijven	35		14		28		14	
Cultuurgrond (ha)	56,3	+10,0	45,2	+7,0	44,1	+6,9	43,2	+4,9
Grasland (ha)	43,5	+4,2	43,0	+6,6	35,0	+4,8	26,3	+0,8
Melkkoeien (aantal)	90,7	+19,2	71,1	+9,1	71,5	+11,5	76,7	+8,8
Jongvee(aantal per 10 mk)	7,5	-1,1	7,1	-2,1	6,7	-1,8	8,0	-1,7
Veebezetting (FGE/ha)	2,15	+0,06	2,14	-0,18	2,36	-0,28	2,34	-0,29
Bedrijfsmelkproductie (kg)	726.608	+151.495	594.167	+91.912	567.031	+109.653	614.079	+105.706
Intensiviteit (kg melk/ha voederopp.)	13769	+946	13236	-469	13202	+270	15394	+888
Melkproductie (kg/koe)	8007	-28	8359	+260	7935	+306	8007	+515
Mengvoerverbruik (kg/koe)	2307	+140	2602	-71	2123	+80	2196	+96
Mengvoerverbruik (kg/100 kg melk)	28,8	+1,8	31,3	-2,2	26,7	-0,2	27,4	-0,6
N-kunstmest grasland (kg/ha)	183	-128	144	-112	130	-118	199	-149
N-overschot (kg/ha)	196	-83	178	-78	151	-98	194	-80

bedrijven 30.000 kg per jaar. Bij de andere regio's blijft dit beperkt tot circa 20.000 kg per jaar. De veebezetting is alleen in het noorden iets toegenomen. In de andere regio's is de veebezetting gedaald. De melkproductie per hectare is in het noorden en in het zuiden toegenomen. De stikstof-kunstmestbemesting op grasland is in alle regio's sterk gedaald. Het mengvoerverbruik per koe is in regio West iets afgenomen. Hier was het in de uitgangssituatie ook het hoogst. In de andere regio's is het mengvoerverbruik per koe iets toegenomen. Het mengvoerverbruik per 100 kg melk is in de meeste regio's gedaald, waarbij regio West de grootste daling realiseert. In regio Noord is het mengvoerverbruik per 100 kg melk gestegen. Dit komt waarschijnlijk door de sterke uitbreiding in de bedrijfsmelkproductie, waardoor er weinig ruimte voor selectie in de veestapel is geweest en mogelijk ook wat minder aandacht voor optimalisatie van de voeding.

Waarschijnlijk waren ook de mindere koeien nodig om het quotum vol te kunnen melken. Het overschot is het meest gedaald in de regio Oost. Deze regio heeft nu het laagste overschot.

In tabel 3.10 zijn de bedrijven ingedeeld op grondsoort. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat de groepen veen en droog zand klein van omvang zijn, respectievelijk 10 en 8 bedrijven. Uit de tabel blijkt dat de bedrijven op klei en zand het meest gegroeid zijn in melkproductie, terwijl de veenbedrijven het minst zijn gegroeid. De melkproductie per hectare is bij de bedrijven op klei en zand het meest toegenomen, terwijl er bij de bedrijven op droog zand een afname is te constateren. Veen heeft duidelijk de laagste melkproductie per hectare (11.700 kg). De andere grondsoorten komen nu relatief dicht bij elkaar te liggen, tussen ongeveer 14.000 en 14.600 kg per

Tabel 3.10: Ontwikking in periode van 1997 tot en met 2002 van bedrijfsopzet, bedrijfsvoering en resultaten van deelnemers
Praktijkcijfers onderverdeeld naar grondsoort.

	Veen		Klei		Zand		Droog zand	
	Verschil		Verschil		Verschil		Verschil	
	2002	'02-'97	2002	'02-'97	2002	'02-'97	2002	'02-'97
Aantal bedrijven	10		41		32		8	
Cultuurgrond (ha)	46,9	+5,6	51,0	+8,2	49,4	+8,4	38,1	+5,8
Grasland (ha)	43,6	+4,4	41,0	+4,4	36,0	+4,6	25,1	+1,8
Melkkoeien (aantal)	70,3	+8,5	82,3	+14,5	82,1	+15,3	68,0	+9,4
Jongvee(aantal per 10 mk)	6,8	-1,9	7,5	-1,6	7,3	-1,4	6,8	-1,5
Veebezetting (IGVE/ha)	2,04	-0,12	2,22	+0,01	2,30	-0,27	2,40	-0,38
Bedrijfsmelkproductie (kg)	548.519	+67.485	668.912	+134.265	657.579	+136.886	541.637	+85.433
Intensiviteit (kg melk/ha voederopp.)	11.669	+107	13.894	+690	14.033	+598	14.622	-243
Melkproductie (kg/koe)	7.801	+24	8.131	+237	8.014	+219	7.967	+183
Mengvoerbruik (kg/koe)	2.448	+22	2.314	+115	2.239	+70	2.050	+39
Mengvoerbruik (kg/100 kg melk)	31,3	+0,2	28,4	+0,5	28,0	+0,1	25,4	-0,3
N-kunstmest grasland (kg/ha)	140	-105	172	-133	165	-123	140	-125
N-overschot (kg/ha)	153	-94	192	-78	178	-98	150	-75

hectare. Ook hier is de forse afname van de stikstof-kunstmestgift op grasland zichtbaar. Veen en droog zand gebruiken nu de kleinste hoeveelheid stikstof-kunstmest per hectare grasland. Op deze grondsoorten worden ook de laagste stikstofoverschotten gerealiseerd.

In tabel 3.11 zijn de bedrijven ingedeeld in verschillende intensiteitsklassen, uitgedrukt in kg melk per hectare gebaseerd op de situatie in 1997. De groep extensieve bedrijven blijft hierbij ten opzichte van 1997 te zijn geïntensieerd, terwijl de meest intensieve groep juist is geëxtensieerd. De verschillen worden dus kleiner. De meest intensieve groep is het meest gegroeid, zowel in totale melkproductie als wat betreft oppervlakte. De Jongveebezetting is het meest afgenomen op de

extensieve bedrijven. Het mengvoerbruik is bij de intensieve groep toegenomen, zowel per koe als per 100 kg melk. De stikstofkunstmest per hectare is in alle groepen duidelijk verlaagd, waarbij de verlaging groter is in de intensievere groepen. In de uitgangssituatie zaten deze ook het hoogst. Bij het N-overschot is hetzelfde beeld zichtbaar.

In tabel 3.12 zijn de bedrijven ingedeeld op het overschot in het uitgangsjaar 1997 in drie groepen: laag, gemiddeld en hoog. Het oorspronkelijke verschil in overschot tussen de hoge en de lage groep was bijna 160 kg stikstof per hectare. Dit is teruggebracht tot 25 kg. De groep met het hoge overschot in 1997 is het meest gegroeid in bedrijfsmelkproductie en in grond. De intensiviteit (kg melk per hectare) van deze groep is

Tabel 3.11: Ontwikking in periode van 1997 tot en met 2002 van bedrijfsopzet, bedrijfsvoering en resultaten deelnemers
Praktijkcijfers onderverdeeld naar intensiviteit.

Intensiviteit in 1997	< 12.000 kg/ha		12.000 - 14.000 kg/ha		>14.000 kg/ha	
	2002	Verschil '02-'97	2002	Verschil '02-'97	2002	Verschil '02-'97
Aantal bedrijven	35		28		28	
Cultuurgrond (ha)	49,3	+4,8	47,2	+6,9	49,9	+12,5
Grasland (ha)	41,1	+3,3	34,7	+2,4	38,0	+7,2
Melkkoeien (aantal)	71,3	+13,0	76,8	+11,1	92,8	+17,0
Jongvee(aantal per 10 mk)	7,4	-2,2	7,2	-1,0	7,2	-1,2
Veebezetting (IGVE/ha)	2,10	+0,12	2,21	-0,15	2,46	-0,43
Bedrijfsmelkproductie (kg)	548.897	+104.727	636.532	+110.972	762.410	+160.089
Intensiviteit (kg melk/ha voederopp.)	11.681	+1.503	13.989	+899	16.138	-1.116
Melkproductie (kg/koe)	7.698	+80	8.288	+289	8.216	+269
Mengvoerbruik (kg/koe)	2.224	+14	2.253	+23	2.373	+227
Mengvoerbruik (kg/100 kg melk)	28,8	-0,3	27,2	-0,8	28,9	+1,9
N-kunstmest grasland (kg/ha)	146	-114	162	-119	186	-147
N-overschot (kg/ha)	160	-89	176	-73	206	-97

Tabel 3.12: Ontwikkeling in periode van 1997 tot en met 2002 van bedrijfsopzet, bedrijfsvoering en resultaten deelnemers Praktijkcijfers onderverdeeld naar stikstofoverschot in 1997.

	Laag overschot in 1997	Vershil '02-'97	Gemiddeld overschot in 1997	Vershil '02-'97	Hoog overschot in 1997	Vershil '02-'97
Aantal bedrijven	27		35		29	
Cultuurgrond (ha)	47,0	+5,1	48,9	+7,5	50,5	+10,6
Grasland (ha)	36,5	+2,0	38,5	+4,4	39,4	+6,0
Melkkoeien (aantal)	74,3	+13,4	78,6	+12,3	85,8	+15,7
Jongvee(aantal per 10 mk)	7,1	-1,8	7,3	-1,5	7,3	-1,3
Veebezetting (fGVE/ha)	2,21	+0,04	2,25	-0,11	2,28	-0,33
Bedrijfsmelkproductie (kg)	598.836	+117.481	629.919	+111.050	690.827	+143.788
Intensiviteit (kg melk/ha voederopp.)	13.456	+1.255	13.717	+571	14.102	-253
Melkproductie (kg/koe)	8.059	+162	8.013	+192	8.052	+253
Mengvoerverbruik (kg/koe)	2.130	+36	2.289	+48	2.406	+168
Mengvoerverbruik (kg/100 kg melk)	26,3	-0,1	28,6	-0,2	29,9	+1,1
N-kunstmest grasland (kg/ha)	156	-80	167	-121	166	-174
N-overschot (kg/ha)	160	-24	189	-78	185	-156

afgenomen, terwijl het bij de andere groepen is toegenomen. De groepen zijn qua intensiviteit naar elkaar toe gegroeid. De hoge groep heeft vooral fors ingegrepen aan de bemestingskant, waarbij het verbruik van stikstofkunstmest op grasland meer dan gehalveerd is. Dit gaat wel samen met een toename van het krachtvoerverbruik per 100 kg melk.

De groep bedrijven die in 1997 gemiddeld het laagste overschot had, heeft dat in 2002 nog steeds. Er blijkt dus een samenhang te zijn tussen de overschotten in verschillende jaren. Het resultaat van een statistische toetsing van deze samenhang is in tabel 3.13 weergegeven.

Tabel 3.13 laat zien dat bedrijven, die in een bepaald jaar een hoog N-overschot hebben, dit ook in andere jaren hebben. De samenhang (ofwel verband of correlatie) tussen de N-overschotten in een jaar en de N-overschotten in 1 van de andere (5) jaren is steeds duidelijk aanwezig. Alleen tussen de 2 uiterste jaren, 1997 en 2002, is het verband iets minder sterk. Evenzo hebben bedrijven met een laag N-overschot in een bepaald jaar in andere jaren ook een laag N-overschot. Dit geldt voor de groep als geheel. Individuele bedrijven kunnen van dit gemiddelde patroon afwijken (bv. een bedrijf zit in 3 van de 6 jaren laag (duidelijk onder het gemiddelde), 1 jaar rond het gemiddelde en in de 2 andere jaren hoog (duidelijk boven het gemiddelde). Gezien de sterke verbanden wijken maar heel weinig bedrijven van het gemiddelde patroon af.

Tabel 3.13: Samenhangen tussen stikstof(management)overschotten zonder stikstofcorrectie per hectare, 1997 tot 2002

Jaar	1997	1998	1999	2000	2001	2002
1997	-					
1998	Sterk	-				
1999	Sterk	Sterk	-			
2000	Sterk	Sterk	Sterk	-		
2001	Sterk	Sterk	Sterk	Sterk	-	
2002	Matig	Sterk	Sterk	Sterk	Sterk	-
Noot:	Sterk: samenhang (correlatie) wijkt van 0 af met een betrouwbaarheid van 99%					
	Matig: samenhang (correlatie) wijkt van 0 af met een betrouwbaarheid van 95%					

Ter illustratie van deze samenhang is in tabel 3.14 een vergelijking gemaakt voor drie groepen bedrijven ingedeeld op overschot in 2000. Het overschot wordt vergeleken met het overschot in 2002. Het jaar 2001 is vanwege MKZ uit de vergelijking gehouden. In de tabel is duidelijk zichtbaar dat de verandering in overschot duidelijk samenhangt met het niveau van het overschot. Bij de 'lage' groep stijgt het stikstofoverschot zelfs iets. Bij de middengroep is een geringe daling zichtbaar. Bij de 'hoge' groep is een sterke daling zichtbaar. Voor deze groep was dit ook nodig omdat men anders zeker met heffingen te maken zou krijgen.

Conclusies groepstabellen

- Praktijkcijfers neemt ten aanzien van het stikstofoverschot een tussenpositie in tussen het gemiddelde melkveebedrijf en het gemiddelde Koeien & Kansen bedrijf.
- De regio Noord valt het meeste op door de grootste groei, zowel in bedrijfsmelkproductie als in oppervlakte. De bedrijven uit deze regio waren gemiddeld ook al het grootst in omvang.
- De bedrijven groeien naar elkaar toe qua intensiviteit (melkproductie per hectare). Voor de meeste grondsoorten gaat men richting 14.000 – 14.500 per hectare. Veebedrijven zitten duidelijk lager (12.000).

Tabel 3.14: Vergelijking stikstofoverschot 2000 en 2002 voor drie groepen bedrijven ingedeeld naar overschot in 2000

N-overschot in 2000	< 190 kg N/ha			≥190 en < 240 kg N/ha			> 240 kg N/ha		
	2000	2002	Vershil	2000	2002	Vershil	2000	2002	Vershil
Aantal bedrijven		29		35			27		
N-overschot management per ha	139	141	+3	214	192	-22	282	203	-79

- De groep bedrijven met het hoogste overschot in 1997 heeft de grootste stap gemaakt. Er blijkt een duidelijk verband tussen overschotten in opeenvolgende jaren aanwezig te zijn.

3.6 Conclusies trendanalyse

- De belangrijkste conclusies uit de trendanalyse:
- De bedrijven zijn behoorlijk gegroeid, zowel in totale bedrijfsmelkproductie als in oppervlakte. De groei is het snelste verlopen in de regio Noord.
- De melkproductie per hectare is licht gestegen, de veebezetting is iets afgenomen vooral door een lagere jongveebezetting. De bedrijven groeien naar elkaar toe qua intensiviteit (melkproductie per hectare). Voor de meeste grondsoorten gaat men richting 14.000 – 14.500 per hectare. Veebedrijven zitten duidelijk lager (12.000)
- Het stikstofoverschot is fors gedaald, zowel per hectare als op bedrijfsniveau. De praktijkcijferdeelnemers laten zien dat het mogelijk is om groei (uitbreiding in melkproductie) te combineren met een lagere milieubelasting (daling in stikstofoverschot).
- De verlaging van het overschot is vooral gerealiseerd door veranderingen in het graslandmanagement. De stikstof-kunstmestgift is sterk verlaagd en er wordt minder beweid. Het krachtvoerniveau is vrijwel niet veranderd.
- De forse verlaging van de stikstof-kunstmestgift (44%) heeft niet geleid tot een sterke daling van de voerproductie (3,5%).

- Het saldo wordt meer beïnvloed door prijsfluctuaties (omzet en aanwas, voer, melkopbrengst) dan door direct effect van mineralenmanagement.
- Er is een duidelijk verband tussen overschotten van hetzelfde bedrijf in opeenvolgende jaren.

Belangrijke kanttekening die hierbij moet worden geplaatst is dat er geen referentiegroep van bedrijven is die een zelfde inspanning heeft gepleegd om het management te verbeteren, maar die daarbij niet wordt beperkt door Minasnormen.

Literatuur

Beldman, A.C.G., G.J. Doornewaard, C.H.G. Daatselaar. Strategisch mineralenmanagement van melkveehouders. Boekje 2 uit de serie *Praktijkcijfers boekt resultaat*. Uitgave project Praktijkcijfers 2, Houten, september 2002.

Beldman, A.C.G., G.J. Doornewaard. Van kwartje tot strategie. De ondernemers in Koeien & Kansen, hun proces van strategievorming en de mogelijkheden tot bredere toepassing. Koeien & Kansen rapport no. 14, Lelystad, februari 2003.

Doornewaard, G.J., A.C.G. Beldman, C.H.G. Daatselaar. Trendanalyse 1997-2001. Deel 2 van boekje 6 uit de serie *Praktijkcijfers boekt resultaat*. Uitgave project Praktijkcijfers 2, Houten, september 2002.

Kuiper, D, B.W. Zaalmlink, C.T. Smit. De spelsimulatie melkvee. Rapport no 7, Agro-Management Tools, Wageningen, mei 2002.

Smit, C.T., A.C.G. Beldman, D.W. de Hoop, A.M. Prins. The entrepreneur as the pivot in the transition to sustainable livestock production systems. Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag, 2002.

Tomson, N.C. Negen bedrijven en hun strategie. Verschillende wegen naar de eindnormen van Minas. Boekje 3 uit de serie *Praktijkcijfers boekt resultaat*. Uitgave project Praktijkcijfers 2, Houten, september 2002.

Bijlage 1:

Enquête inclusief resultaten evaluatie strategievorming Praktijkcijfers 2

Aan het begin van het project Praktijkcijfers 2 heeft u een plan gemaakt voor het jaar 2003, waarmee u onder andere aan de Minas-eindnormen zou kunnen voldoen. De aanpak om tot een plan te komen bestond grofweg uit de volgende onderdelen:

- Formuleren van uw eigen missie (waarom bent u boer), uw eigen doelstellingen en doelstellingen voor het project in het Strategisch Management Rapport (SMR).
- Het maken van een plan op hoofdlijnen voor 2003 met behulp van het computerprogramma spelsimulatie melkvee.

Per stelling of vraag staat het percentage deelnemers van Praktijkcijfers dat voor een bepaald antwoord heeft gekozen steeds cursief weergegeven. Bij elke vraag was ook ruimte om een toelichting te geven.

1. Hoe denkt u over de gevolgde aanpak?

We willen graag weten hoe u nu denkt over de planvorming, zoals deze destijds is opgezet. Daarom zijn hieronder enkele stellingen geformuleerd. Geef bij elke stelling het volgens u best passende antwoord.

1 = Helemaal mee eens 2 = Mee eens 3 = Neutraal

4 = Niet mee eens 5 = Helemaal niet mee eens

	1	2	3	4	5
1 Een sterk punt van de aanpak is het feit dat de ondernemer begint met het formuleren van de eigen missie en doelstellingen.	47%	47%	4%	2%	0%
2 Positief aan de aanpak is het feit dat de ondernemer zelf verantwoordelijk is voor het maken van het plan en zodoende ook zelf bewust betrokken is bij het maken van keuzes.	39%	57%	3%	1%	0%
3 Elk jaar heb ik gekeken hoe ik er voor sta ten opzichte van het plan voor 2003.	8%	17%	44%	20%	12%
4 Ik vind deze aanpak een belangrijke en goede manier van planvorming, die ik ook op andere terreinen (dan mineralen) kan toepassen.	17%	57%	22%	4%	0%
5 Het plan op hoofdlijnen dat volgt uit de aanpak geeft mij voldoende 'houvast' voor de toekomst. Aan meer gedetailleerde plannen heb ik geen behoefte.	9%	43%	20%	22%	6%
6 De aanpak heeft mij veel steun gegeven bij het maken van keuzes.	6%	30%	45%	15%	4%
7 Van deze aanpak wil ik wel vaker gebruik maken.	13%	54%	27%	4%	2%
8 Het feit dat het plan vanuit de eigen bedrijfssituatie en op basis van eigen resultaten is gemaakt ervaar ik als positief.	40%	51%	6%	3%	0%
9 Het plan heb ik in de kast gelegd en er daarna niet meer uitgehaald.	5%	14%	22%	35%	24%
10 Ik kan collega's dezelfde aanpak aanraden.	20%	58%	18%	3%	2%

2. Is het plan gerealiseerd, waarom wel/niet?

Aan het begin van het project heeft u een plan gemaakt voor 2003. We weten op voorhand dat gemaakte plannen niet altijd gerealiseerd worden. Dit kan doordat uw eigen mening verandert of doordat de ontwikkelingen anders verlopen dan u had verwacht. Om deze belangrijke aspecten globaal in beeld te kunnen brengen willen we u enkele vragen voorleggen. Ten eerste willen we graag weten in hoeverre u in 2003 denkt te realiseren wat u in 2000 van plan was. Wanneer de situatie in 2003 duidelijk zal afwijken van wat u in 2000 voor ogen had, dan willen we graag weten waar dit volgens u aan ligt. Zijn uw eigen ideeën veranderd, bleken sommige dingen niet mogelijk, is er in de omgeving iets veranderd, enzovoorts? Het gaat ons om de hoofdlijnen van uw plan.

Bedrijfsopzet:

Denkt u in 2003 het grondoppervlak in het plan ongeveer te gaan realiseren?	Ja	Nee	Twijfel
	81%	17%	2%
Denkt u in 2003 het quotum in het plan ongeveer te gaan realiseren?	Ja	Nee	Twijfel
	79%	20%	1%

Minas:

Denkt u in 2003 te stikstofeindnorm te gaan realiseren?	Ja	Nee	Twijfel
	86%	12%	2%
Denkt u in 2003 te fosfaateindnorm te gaan realiseren?	Ja	Nee	Twijfel
	87%	12%	1%

3. Hoe denkt u nu over de haalbaarheid van de Minaseindnormen op uw bedrijf?

Aan het begin van het project heeft u een plan gemaakt waarmee u de eindnormen (ongeveer) zou gaan halen. In vraag 2 vroegen we of u de eindnormen volgend jaar (2003) ook werkelijk denkt te gaan realiseren en waarom wel/niet. Tot slot willen we ook graag weten hoe u nu denkt over de haalbaarheid van de Minaseindnormen in uw eigen bedrijfs-situatie. Het kan bijvoorbeeld zo zijn dat u de eindnormen wel denkt te halen in 2003 (vraag 2), maar dat het moeilijker was dan dat u destijds bij het maken van het plan had verwacht.

1 = Zeer makkelijk 2 = Makkelijk 3 = Neutraal

4 = Moelijk 5 = Zeer moeilijk

Kies eerst het antwoord dat in uw situatie het meest van toepassing is en geef vervolgens een toelichting.

	1	2	3	4	5
Hoe denkt u nu over de haalbaarheid van de stikstofeindnorm?	9%	27%	32%	23%	8%
Hoe denkt u nu over de haalbaarheid van de fosfaateindnorm?	7%	26%	31%	28%	6%